

Hakim A. Refik Gür

Nasreddin Hoca'nın Nükte Menşurundan Işıklar

« KISSADAN HİSSE »

HAYATI, FIKRALARI ÜZERİNE FİKRİ,
FELSEFİ BİR İNCELEME

ÇELTÜT MATBAASI

Babıâli, Cemalnadir Sok. No. 12

İSTANBUL

1 9 5 9

esatiri bir şahsiyetmiş gibi, halkındaki yarımıyamalak bilgilerimize yeni bir şey katmak, elverişli, kifayetli bir biyografiye doğru ilk adımı atmak istedim. Fakat, bu sahada bilinenlerden gayri bir kaynak elde edemedim. Bir çok şehirlerimizde, tektük de olsa, amsaline raslanabilen ve halk arasında «ayaklı kütüphane» adıyla anılan mahallî bilgin tipine de, burada rastlayamadığım için, bu yoldan da bilgi veya kaynak elde edemedim. Nasreddin Hoca, başka bir memlekette gelmiş geçmiş olsaydı, bilmem bu husustaki bilgilerimiz bu kadar cılız kalır mıydı?

Kitabın bu ızdırarı noksanlık tarafını böylece işaret edip geçtikten sonra, «Hocamıza Dair» bendinde de tebarüz ettirmeğe çalıştığım veçhile «Dünyaya Nasreddin Hoca gözüyle bakmak» düşüncesi faaliyetimin mihveri olduğunu belirteyim. Kitaba, Hocaya ait olduğu zanniyle aldığımız, «Timurlenkle geçen mübahaseler (müstesna)» fıkraları fikir bakımından tahlile tâbi tuttum. Timurlenk'le ilgili bir, iki fıkrayı da bu arada ihtiyat kaydıyle kitaba almaktan nefsimi menedemedim. Tahlillerin noksan ve kifayetsiz, belki de yanlış oldukları galip ihtimal dâhilinde bulunmakla beraber, sahasındaki ilk hizmet eseri olduğu için okuyucularımın, kusur bağışlamakta ve hoşgörülükte semih davranacaklarını kuvvetle umarım. Zaten, kitabın ar çıkılmak istediği, hâdiselere «Nasreddin Hoca gözüyle bakmak» da, okuyuculardan bu hoşgörülüğü ister.

Bu kitabı yazan, mizah ve nükteden iddialı bir nasibi bulunmadığını, Hoca gibi bir üstadın hâtırası ve pek parlak zarafeti karşısında böyle bir iddiaya yeltenmenin de bir hadsizlik olacağını düşündüğü için, fıkra şerhlerinin tamamen bitaraf olmasına gayret gösterdi. Bu bakımdan belki birazda yazıları sıkıcı ve yavan oldu. Fakat, dedik ya Nasreddin Hoca gözüyle hoşgörmek ve kusur bağışlamak lâzım.

Bilhassa, içinde bulunduğumuz şu dünya şartları kar-

şısında, Hâdiseleri lüzumundan fazla umursamamak, geçim ve muâşeret zorluklarını, güler yüzlülük ve olaganlıkla karşılamak, zelîlâne değil, fakat kalenderce bir tevekküle alışmak, hununla birlikte nefse itimad ve insiyatifi hiç körletmeden faaliyetlerimizi tanzim etmek, serin kanlı ve mutedil olmak, kanaatkârlık göstermek, mânevî kıymetlere candan bağlanmak, velhasıl bütün bu şartları hâvi bir «Hoşgörülük» tâkip etmek, rahat etmenin, gönül huzuruna ermenin yegâne şartı olsa gerektir.

Hocanın fıkralarını her zaman dinler ve güler geçeriz. Fakat, o fıkraların künhünü incelemek, kıssadan hisse çıkarmak hemen ekseriyetle aklımıza gelmez. Bu maksatla, kitapta şöyle böyle bir seçme yapılmıştır. Hocanın bir çok fıkraları da yine ince birer zekâ ve zerafet eseri olarak hâzırcevaplık mâhiyetindedir. Ona isnad edilemeyecek galiz muhtevalı fıkralarla hâzırcevaplıklar üzerinde durulmamış, kıssadan hisse çıkarılacaklar tercih edilmiştir. Böylelikle, kitabın ikinci ve diğer bir hususiyeti de, «kıssadan hisse çıkarmak» ibret levhaları tanıtmak olmuştur. Kitap okundukça anlaşılacak ki, Hoca, derin ve cidden hakîm bir zattır. Zaten öyle olmasaydı, yedi yüz yıla yakın bir zamandır adı sürüp gitmez, bütün dünyada namı ve şanı yayılmış olmazdı.

Şimdi, menşuru, Hocanın nükte ışığına tutuyor ve bu menşurdan süzülen tayıflarla okuyucuyu başbaşa bırakıyorken, kitabı onun aziz hâtırasına ithaf ediyorum.

HOCAMIZ'A DAİR

Evvelâ, belirtelim ki, yalnız Akşehir değil, fakat bütün vatan çapında Türklüğe şeref veren, Şarkta, Garpta tanınan Hocamızın hayatı, yaşadığı devir, eserleri ve külliyatı hakkında tam ve kifayetli bir fikre, bu bapta tedkiki gerekli, aydınlatıcı kaynaklara sahip bulunmuyoruz. Bu vadide şimdiye kadar yapılanlar, neşriyat sahasına çıkarılanlar tatmin edici olmaktan, Hocamızın müstesna şahsiyetini ilim ışığıyla aydınlatmaktan uzaktır.

Mevlâna Celâleddin-i Rumî, Sultan-ı Ulemâ, Şems-i Tebrizî, Sadreddin-i Konevî, nasıl Konya tarihine şeref veren büyük ve mistik simâlar ise, Seyyid Mahmud Hayranî, Hacı İbrahim Sultan vesaire gibi büyük dereceli mistikleri ebediyet ağışuna almış bulunan Akşehir'e Hocamızın da güleryüzü, tatlı ve felsefeli sözleriyle, yerine göre, hakîmane edâ taşıyan fıkralarıyla büyük şöhet temin eylediği muhakkaktır. Konya diyince, nasıl hatıra koca Mevlâna geliyorsa, Akşehir deyince Nasreddin Hoca'nın gelişi bu sebeptendir

Nasreddin Hoca, mizahla tefekkürü, fıkracılıkla hayat felsefesini başarmıştır. Bu bakımdan, dünya çapında şöhetli ve milletimize şeref veren büyük adamlardan olduğu halde, maalesef, onun ne sıhhatli bir biyografisine, ne kendisine benzeme yoluyla izafe edilebilecek bir resmine ve ne de halk dilinde, ekseriyetle yalan yanlış dolayan fıkralarından, hikâyelerinden başka eserine malik bulunuyoruz.

Evvelâ hayatına bir göz gezdirelim: Eski Sivrihisar

müftüsü Hasan efendi, Bursalı Tahir Bey, Veled İzbudak «Veled Çelebi», Prof. Fuad Köprülü, İsmail Hâmi Danişmend gibi şahsiyetler, bu vâdideki karanlıkları dağıtmaya azamî gayret gösterdikleri halde, bizzat kendilerini dahi temamiyle tatmin edici neticeler alamamışlardır.

Hocamız, hangi tarihte yaşamış, kimlerle muasır bulunmuştur? Bunu bile bugün lâıkiyle ve sahîh bir surette aydınlatacak bilgilere sahip değiliz. Halk arasında ve bâzı letaif kitaplarında Nasreddin Hocayı Timur'la, Bayezid'le muasır göstermek ve bilhassa Timur'la muhaverelerine dair muhtelif fıkra ve rivayetler nakletmek cihetine gidilmiştir. Bunlar arasında, meşhur seyahatnamesinin üçüncü cildinin 16 ncı sahifesinde yazılı olduğu gibi, (Gazi Hüdavendigâra yetişüp, ahdi Yıldırım Handa neşvünema bulduğu) nu, (fazileti bâhire sahibi olup, hazır vecap, ashabı kerametten, hakîm, emri dini dünyada müstakim, mutedil bir ulu can), (Timur ile hem-meclis) olduğunu söyliyken Evliya Çelebi gibi şöretli ve müdakkik kimseler bulunduğu gibi, meşhur (Letaifi Hâce-i Nasreddin) adlı eseriyle Çaylak Tevfik, 1922 de Anadolunun sıhhi, içtimai coğrafyası - Konya'yı yayınlayan Doktor Nazmi de bu fikirdedir.

Halbuki, katiyete yakın olarak bugün belirtilebilir ki, Hocamız, Timur ve Bayezid'e yetişmemiştir. Timur'la muhaverelerinden bahsedilen şahıs, Ahmedî mahlâsını taşıyan, şair Taceddin İbrahim İbni Hızır beydir. Lâtifi tezkeresinin 82 ncı sahifesindeki kayda göre, Sivaslı, Osmanlı Müelliflerinin 2 ncı cild, 73 üncü sahifesindeki kayda nazarı Amasyalı olduğu bildirilen bu şair, Yıldırım Bayezid'in şehzadelerinden Emir Süleyman adına (İskendername) yi yazmıştır. İstanbul Ali Emiri Ef. kitablığının 242 ncı sırasında kayıtlı bulunduğu bildirilen yazma (Letaifi Lâmiî) adlı ve Kanunî devrinde Lâmiînin oğlu Abdullah tarafından tamamlanıp, tehzip edilen kitapta, (Timur han, diyarı Ru-

m'a nüzul ettikte, Rum'un zürefayı sühendanlarından «İskendername» sahibi Mevlâna Ahmedî nin (Timur Hanla temam münasebet tahsil edüp, musahîp) olduğu yazılıdır.

Türbesinde, bugün dahi mevcut ve vefat tarihini 386 rakamıyla gösteren kitabe taşı, ters okununca 683 rakamı çıkmaktadır ki, sonradan yapılan tâmir sırasında yerleştirilen bu kitabe taşının uydurulmuş olduğu isnad edilse bile, Prof. Fuad Köprülü'nün olgun inceleme sonuncuna göre, Meşrutiyetten sonra türbesi tâmir edilirken, toprak arasından çıkarılan kırık taşlardan naklen, aynı rakamların işlenmiş bulunduğu belirtilmiştir ki, bu kavi ihtimale doğru nazariyle bakılmak icap eder.

Buna nazaran, Hocanın Bayezid ve Timur zamanında değil, Selçuk hükümdarı Sultan Alâaddin zamanında hayat sürdüğü meydana çıkmaktadır.

Bu vadide, eski Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendinin, kadim sicillerden ıktibas ederek yazdığı zikredilen (Mecmuai Maarif) adlı eserinde, Hocanın Sivrihisar'a bağlı Horto köyünde doğduğunu belirtmesine göre, 78 yaşında Akşehirde öldüğünü, kitabe taşındaki 683 tarihi açıklamaktadır. Aynı müellifin beyan suretine nazaran, köy imamı olan babası Abdullah Efendi, o tarihte büyük şöret kazanmış bulunan ve Akşehirde oturan Seyyid Mahmud Hayranî ve Maarif köyünde türbesi mevcut Seyyid Hacı İbrahim Sultan'a intisap maksadiyle, 645 hicri yılında, babadan kalan köy imamlığını Mehmed adlı birine bırakarak, Akşehire nakletmiştir. Yine Prof. Fuad Köprülü'nün, bunu teyid eden tetkiklerine, bilhassa vakıfname gibi değerce çok üstün yazılı birer vesika ile de açıklandığına göre, biri 655, diğeri 665 tarihlerini taşıyan Seyyid Mahmud Hayranî ve Seyyid İbrahim Sultan vakıfnamelerinin akdinde Nasreddin Hoca'nın şahit sıfatıyla kadı huzuruna çıktığı yazılmıştır ki, bu kuvvetli delil de kitabedeki 683 rakamını doğrulamaktadır.

Akşehir, tarihî ve turistik kılavuz adlı kitabı, Akşehir belediyesince 1945 de bastırılan, İbrahim Hakkı Konyalı, hacimli kitabının ancak 721-758 nci sayfeleri arasında devam ettirmek suretiyle Nasreddin Hoca konusuna tahsis ettiği 57 sayifelik incelemesinde, tetkiklerini; arşiv, müze ve kitaplıklardaki el yazması kitaplara hasredemediğini, harp durumu yönünden bu kitaplar başka yerlere nakledildiğinden, bilâhare bu mevzuu inceleyip müstakil kitap halinde neşredeceğini ve Prof. Fuad Köprülü ile Doktor Nazminin düşünceleri hilâfına olarak, Hacı İbrahim Sultan vakfiyesinin 776 da yapıldığını, Hoca 683 tarihinde öldüğüne göre şahit olarak bulunamayacağını belirtmekte, diğer tetkikleri de gözden geçirmekte ve bu arada İsmail Hâmi Dânişmend'in, Paris Millî Kütüphanesindeki yazma bir Selçuknamedeki kayıddan istihraç ederek Kastamonide adı geçen Müstevfi Nasıreddinin yazılarda geçtiği ve bugün bile böylece adı söylendiği Nasreddin Hoca olamayacağını tebarüz ettirmektedir. Prof. Fuad Köprülü, tetkiklerini Bursalı Tahir Bey gibi, müdakkik ve mütetebbi bir zatın kendisine tevdi ettiği vesikalara istinat ettirmiş bulunmasına ve kendisinin dahi müsellemler bulunan titiz ve derin inceleme itiyadına göre, vakfiye tarihlerinin yanlış okunması ve İbrahim Hakkı Konyalının 776 diye okunduğunu bildirdiği Hacı İbrahim Sultan vakfiyesinin 665 de tanzim edildiğini hatalı bir surette beyan ve tesbit etmiş olduğunun kabulü güçtür. Vakfiyelerin tanzminde kadim âdet olduğu veçhile, herkes tarafından tanınan, riayet gören meşhur zatlar meyanından şahit seçileceğine binaen, Nasreddin Hoca'nın bu işde şahit gösterilmesi, zamanına göre bu Nasreddin Hoca'nın başka Nasreddin Hoca olmadığının kabulü akla ve tedkikler neticesine en uygun, kuvvetli ihtimâli teşkil eyler. Kayseri müzesi müdürü tarafından bulunan sanduka şeklindeki bir mezar taşında okunan Nasreddin Hoca ibaresi dolayısıyla, bunun başka bir Nasreddin Hoca olabileceği düşünülmeksizin

veya bir takım mâruf zavata, meselâ Yunus Emrede olduğu gibi makamlar ihdas edilmiş olabileceği mülâhaza edilmeden, Nasreddin Hocanın mezarı Kayseride bulunduğunu iddia etmek de, kanaatimizce yersizdir. İbrahim Hakkı Konyalı, kitabında Hoca hakkındaki neşriyatın da bir listesini yapmıştır. Buna nazaran: Hocamız hakkındaki en eski basılmış kitap, 1253 tarihinde, İstanbulda Matbaai Âmirede tabolunmuş 41 sahifelik kitaptır.

Nasreddin Hocanın, güya meşhur şair Nesimi ile arkadaş olduğu, mollası İmad'la birlikte Kürdistana, Arabistana gönderildiği, kadılık ettiği gibi rivayetlerin de vakit vakit halk arasında dolaştığı kaydedilmiştir.

Hocamızın suretine dair de kaynak mevcut bulunmadığından, onun resmi diye çizilenler, resimlerini yapanların muhayyileleri mahsulü olmuştur. Bugün; Hocamızı, köse, gür veya seyrek sakallı, muhtelif boy ve cüssede, değişik çehre hatlariyle ve hemen ekseriyetle bu pek değerli halk filozofunun şeref ve vakarına uymıyacak kılık ve kalıpta tasvir edilmiş buluyoruz. Hiç kimsenin Nasreddin Hocayı bir cer softası suretinde tasvire hakkı yoktur. Hocamızın ekseriyetle eşek üzerinde resminin yapılmış olması da onun değerine halel getirmez. Meselâ ilk nüshasını Mart 1950 de neşrettiğimiz «Sultan Dağı» dergisinin kapak sahifesinde, Hocanın istikbaldeki türbesi önünde, eşek üzerinde heykelinin düşünülmüş ve çizilmiş olması, Ulunay imzasıyla Yenısabah gazetesinin 12/3/1950 tarihli nüshasında yersiz ve haksız bir tarize hedef teşkil etmiştir. Halbuki, memleketimizin dünya çapında bir şöhreti olan edip ve mütefekkirimiz Halide Edip Adıvar, «Maske ve Ruh» adlı kitabında Hocanın «Boz oğlan» a karşı beslediği derin muhabbeti, hikâye ve fıkralarında yer aldığı ehemmiyet nisbetinde belirtmiştir. «Maske ve Ruh» da «Bozoğlan» Hoca ile Şekspir arasında konuşurulmuş, Hocaya son arzu olarak onun «düşünce se-

sinde»; cennette kendisine komşu olması temenni ettirildikten sonra, «bütün dünyada halimden anlıyan bir o vardı» dedirtilmiştir.

Derbeder ve tevekküllü hali ve tükenmez sabrı ile hayvanların filizofu tanınan ve bilhassa halkımızın bugün bile cefakeş bir hizmetkârı olan, bu munis hayvanın Hocamıza çok hizmet ettiği, bizzat kendisinin bu konuya ait bir çok fıkralariyle sabit ve muayyendir. Hocanın heykeli eşek üzerinde düşünülmüştür, diye taan ve târiz etmek, adı Fisagor dâvasının çözümüne kadar karışan, Şeyhî'ye meşhur eseri Harname'yi yazdıran, zürefaya kelime oyunlarından mürekkep istiareler, maharetler temin eyliyen bu zavallı hayvanın, insanlarda da bulunabilen inadçılığından dolayı kötülenebilecek fakat haline ve yaradılışına göre mâzur görülebilecek tarafının sevk ve delâletiyle, taan ve teşni vasıtası yapılması ve hele Hocanın şerefine nakise iras ettiği yolunda düşünülmesi, cidden sathî ve dar bir görüş sayılır.

Hocanın, zamanında yazılmış ve külliyyat mâhiyetinde bulunan eserlerinin, Akşehirin Timur tarafından işgalinde ortadan kaldırıldığını, Fuad Köprülü tedkikleri meyanında zikretmektedir. Hocayı bizlere, ancak ona atıf ve izafe edilen hikâyeleri ve fıkraları tanıtmaktadır, Esefle kaydedilmek lâzımdır ki, ötedenberi her tuhaf ve güldürücü şeyin, ruhuna ve muhtevasına bakılmaksızın, Hocaya isnad edilmesi cihetine gidilmiştir. Nasreddin Hocayı tedkik etmiş herkesin müşterek düşüncesi budur. Değerli muharrir ve ediplerimizden Refk Halit Karay, Hocaya ait fıkraların ayırdeedilebilmesi için ortaya bir kıstas koyuyor: «Bâzi beктаşı fıkralariyle İstanbullu esprisinin icadı hikâyeleri çok defa Hocaya atfederek anlatırız. Halbuki bunlar Hocamnkilerle ayrı, hattâ aykırı vanıftadırlar. Filvaki, Hoca da, cemiyyetin kuruluş şeklini, otoriteyi, nizam-ı âlemi, kötü alışkanlıklarımızı ve bayağı hilekârlıklarımızı tenkid eder. Fakat

bektaşî ve külhanbeyi gibi, ölesiye, öldüresiye, küfürbazca, âsi ve ihtilâlcî daha doğrusu anarşist ruhiyle değil. O, daha doğrusu Nasreddin Hoca ismini taşıyan espri insafıdır, ölçülü ve hesaplıdır, merhametli ve şefkatlidir. Allah'a imanı vardır, ve insana acır; bektaşî gibi de cemiyet dışı yaşamaz. Aramızda, bizimle, herkesle beraberdir; halk ile düşer kalkar; halkın neşesine, kederine katılır; kendisini ayrı veya yüksek zümreden saymaz. Gülünçlüğü göstermez, alay etmek, sonra işi tatlıya bağlamak... İşte Nasreddin Hocanın yaptığı budur. Sevimli ve kendisine mahsus iyi kalbli bir mizahtır... Hiciv değil.»

Değerli edip Refik Halid Karayın bu ayırdetme ve ayıklama ölçüsü yerindedir; fakat bunun bir edebî heyet mârifetiyle, eldeki kaynaklar gereği gibi incelenerek yapılması, Hocamızın hâtırasına karşı göstermekle mükellef bulunduğumuz bir vazife halini almıştır.

Nasreddin Hocanın, «izah ve tefsire muhtaç olan fıkrası yoktur» diyen Refik Halid Beyin düşüncesinin âksine, onun 70 tane fıkrasını «ölçünün yer, yer değişmesi, bu manzumeleri, hep aynı ölçüyle sürüp giden manzumelerdeki bîteviyelikten kurtardı. Ayaklarda da dilimizin türkçeleşmesinden sonra, şunun bunun uydurduğu kafiye kaidelerine bağlı kalmadım» demek suretiyle sanatının özelliğini kendi ifadesiyle de teyid eden merhum şair Orhan Veli Kınık'ın manzum Nasreddin Hoca hikâyesinin önsözünde yazdığı gibi, «hikâyeleri dışındaki Nasreddin Hocanın da bizim gibi hiç bir değeri yok» «fıkralarına bağlanamıyan bir Nasreddin Hocayı da mühim bulmuyorum» şeklindeki mütalâasının hilâfına olarak, Hocanın hikâye ve fıkralarında bir de fikir cephesi olduğuna kani bulunuyoruz. Nitekim «Maske ve Ruh» un seçkin müellifi Halide Edip Adıvar da bu düşüncededir. Halide hanım, kendisine bu kitabı yazmayı ilham eden düşüncesini, Akşehir hakkındaki, değerli ta-

hassüsleriyle birlikte kitabının önsözünde çok güzel bir şekilde ifade ediyor: «Maske ve Ruh'u yazalı on sene geçti. Fakat dünyaya Nasreddin Hoca gözü ile bakan bir eser yazmak emeli gönlümde yirmi üç küsur sene evvel Akşehirde doğdu.

O devirde dünya ile pek alâkamız olmamakla beraber, kendi yurdumuz için buhranlı ve endişeli anlar yaşıyorduk. Fakat ekseriyetimiz içinde (ben) denilen o huzursuzluğun baş âmili ortadan kalkmış, yerini yurt ve millet selâmeti kaygusu üzerine kurulan kudretli bir ideale bırakmıştı. Benlik zincirini kırmak insana daima bir iç-hürriyeti verir, ve bu iç-hürriyeti insana etrafına bir dereceye kadar geniş serin ve doğru bir görüşle bakmak imkânını verir.

Bu imkânı bahşeden Akşehir, hayat mektebinin bence en verimli bir sınıfı olmuştur. Evvelâ tabiat o yeşil, o sulak, o sevimli yurd parçasını özenmişte yaratmış gibidir. Fakat bu ferah ve sükûn verici şey orada tabiat ve iç-hürriyet kadar belki de daha fazla insanların yarattığı ruh iklimidir.

Kadınları hep güzel ve temiz, erkekleri sakin ve olgun, çocukları sokulgan, hayat yuvaları cana çok yakındı. Bu ruh - iklimin ve cana yakınlığın baş sebebi hepsinin arkasındaki insaniyet muhabbeti, müsamahası ve olgun kafalarında, duygulu gönüllerinde gizlenen tebessümdü. Bana bu tebessümde klâsik günlerin altın devrindeki lâtif ölçü gizlenmiş gibi geldi ve sanırım ki, bu ölçünün anahtarı biraz Nasreddin Hoca zihniyetinden geliyordu. Atlı veya yaya, etrafı tamamen açık eski türbenin kapısının önünden geçerken durupta bir tarafında asılı duran koca kilidi görünce insan bu zihniyetin ne olduğunu sezerdi. Bu bir semboldü. Bütün pencere ve kapılarını dünyaya açmış bir ruhun kendine mahsus bir köşesi olduğunu ilân eden bir semboldü. Türbenin önündeki yeşillikte durupta Nasreddin Hoca havası alan (böyle bir insan yaşamış olsun olmasın) böy-

le bir zihniyetin sırrını ister istemez biraz sezerdi. Fakat bu zihniyet, umumiyetle inanıldığı gibi, her şeyle alay eden, hiç bir şeyi ciddi telâkki etmiyen «adam sendecilik» zihniyeti değildir. Bilâkis, bu dünyaya, insanların dertlerine bakarken, benliğini bertaraf eden, hiç bir sabit fikir veya şahsî arzuya kapılmadan, serin ve doğru bir görüşle realiteyi seyreden bir zihniyettir. Bu hastalara en çok emniyet veren büyük bir doktor huzurunun yarattığı hava, zamanla kıymeti kaybolmıyan kökü sağlam bir realite görüşüne dayanan halk ve hayat filozofunun huzuru ile hasıl olan bir havadır.

Yıllar geldi geçti, bütün Avrupada ve Amerikada düşünce ve düşüncesizlikler, insanıyeti içinden alâkadar eden acı meselelerle karşı karşıya geldim. Bilhassa garbın genç ve fakat sağlam bir terkibi olan Amerikayı içinden görmek fırsatı hayat görüşümü genişlettirdi. Nihayet dünyanın uzak istikbalinde olsa da gene bir rolü olacağına emin olduğum Hindistanın da iç yüzünü biraz görebilmek imkânını buldum. Ve harpten evvelki medenî dünyayı ve medeniyeti tehdit eden meselelerin verdiği yorgunluk bana bunlara biraz Nasreddin Hoca gözü ile bakmak arzusunu verdi. Yarının dünyasında huzur veya cidal unsuru olabilecek bütün bu meseleleri 10 sene evvel ciddî bir şekilde yazmadan evvel Nasreddin Hoca gibi kavramak istedim. İşte bu zihniyetle ve bilhassa istikbale hâkim olabilecek kıymetlerin birbirine zıt gibi görünmeleri bana cihet tâyin ettiremeyen bir fikrî pusulasızlık verdiği için kahramanı Nasreddin Hoca olan fanteziyi yazdım.

İtiraf ederim ki, harpten önceki yıllara çöken karanlık zavallı Nasreddin Hoca'nın serin kafasını bile bulandırdı, fakat fanteziler ekseryetle bulanık olurlar.» (Maske ve Ruh, İstanbul Remzi Kitapevi, 1945).

Değerli edibimizin «Dünyaya Nasreddin Hoca gözü ile

bakmak» hakkındaki görüşü hele bu zamanda pek yerinde bir keyfiyettir. İlmin, siyasetin, içtimâî hayatın ağadalaştığı bir zamanda bulunuyoruz. İktisadî hayat şartlarının insanı gittikçe baskı altına alan tesirleri de, millî servet tezeyüdüne ve refah seviyesine yükselmekte olmasına rağmen artmakta bulunması dolayısıyla hâdiselere (ben) cilikten tecerrüt etmiş, hoş görür bir zihniyetle, serin kafa ile bakmak bu zaman için fikir ve ruh sağlığını koruyacak esaslı bir tedbir sayılmak gerekir. Halide Edip Adıvar, eserinin ikinci perdesinin dördüncü sahnesinde İbni Haldun'la karşılaş-tırdığı Şekspir'e, Hoca hakkındaki intibalarını şu şekilde anlattırır: «— Hocanın kendisini görsen bayılırsın. O olmazsa sıkıntıdan patlıyacağım, siz hepiniz tokmak kafalı heriflersiniz; işiniz gücünüz hep can sıkıcı, ağır lâf. Âdeta panayırda ki kur'a makineleri gibi içiniz yaldızlı kâğıtla fikir sekeri dolu. İçine on para attın mı, altından yenmez, yutulmaz ağır bir fikir sekeri fırlıyor.» İbni Haldun'a da Hoca ile karşılaştığında şöyle söyletiyor: «Ben de senin şöhretini biliyorum. Akşehirî ziyaret ettiğim zaman sen dünyadan göçmüştün. Türbene bez bile bağladım. Timurlenkle ülfet edenlerin kalb huzuru, can selâmeti için adak adamağa ihtiyaçları oluyor.»

Mizah, nükte ruha hitap eder. Hocanın mizahı bu bakımdan bir şahikadır. Hocanın fıkralarında kaba, saba üstünkörü bir şakacılık değil, fakat ince, derin, düşündürücü, insan zekâsının parlak akislerini taşıyan bir nükte-cilik vardır. Hayatını günlük cehidlerle, kıt kanaat kazanmak zorunda kalmasına rağmen, onun böyle beşuş ve insancı bir zihniyetle mizahını işlemiş olması, fıtratındaki üstünlüğü tanıtır.

Hakkında şümüllü bir biyografiye maalesef mâlik olmadığımız, âdeta esatirî bir şahsiyetmiş gibi yarım yamalak bilgiye sahip bulunduğumuz Hocanın karakteristiği, mev-

zuu inceleyen herkesin ittifak derecesinde kanaat edindiği, doğru özlük, açık sözlük, mdeni cesaret, müsamahacılık, hoşgörülük, kanaatkârlık, nikbinlik, başkalarını düşünür-lük, merhametlilik, sevimlilik şartiyle bezenmiş, alaycı, istihfafkâr, hicvedici nüktecilikten uzak, berrak samimi, içli, munis bir mizahtır. Ve böyle olduğu içindir ki, Hocanın nükteciliği, milletimizin, an'anevî hususiyetlerini parlak şekilde aksettiren bir ayna vazifesi görmekte, yedi yüz küsur senedenberi bu hayatiyetle yaşamakta, bütün dünyada bu ehemmiyetle tanınmaktadır.

Hocanın fıkralarını yukardaki ölçülere vurursak, hakikilerini benzerlerinden veya hiç benzemez olanlarından ayırdetme imkânlarını elde etmiş olabiliriz.

«Dünyaya Nasreddin Hoca gözü ile bakmak» mücerred bir alaycılık, şaklabanlık değildir. Madde ve ruh kavgasında ruhu istihfaf etmemek, ona kurtarıcı bir kuvvet olarak sarılmak demektir. «Maske ve Ruh» u bu ebedî tezdalar çarpışmasında, ruhun zaferini belirtmek, hâdiselere bu zaviyeden bakmak için kaleme aldığı anlaşılan değerli ve mütefekkir edibimiz, kıymetli eserinin üçüncü perdesinin birinci sahnesinde Hoca'ya; «anladım ki, fâniler benim günümde ne ise, yine odurlar, her vakitki gibi miğde kavgası eksik değil. Her vakitki gibi ekmek verene insanlar kul kurban oluyorlar. Miğde isteriz, ruh isteriz diye lâf edenler benim ay hikâyesini hatırlatıyorlar» dedirtmek suretiyle değişmez realiteyi tesbî ve teşhis ettikten sonra, Şekspir'e de şu bedbin fakat realiteye uygun müşahedeyi yaptırıyor: «Ruh devrini ne için ve kimin için açacaksınız? Biz orada iken mikroskopla bakılsa ruhun zerresi görülmüyordu. Dünya bugün bir sürü et maskeli makine insanlarla dolu. Orada bir tek hakikat, bir tek kaygu var: Herkesin doyurmaya çalıştığı bir miğde. Devletler, milletler, fertler, makineler hep o milyon ağızlı ejderhayı, milyon başlı ahtapot heyulâsını

doymakla meşgul. Ruh lâfı edenin vay haline. İnsanı ya deli diye tımarhaneye atıyor, yahut aforoz ediyorlar. Ruh... Ruh... Buna sahip olan yirmi birinci asırda bir mel'un, bir cadı» Bereket versin İbni Haldun imdada yetişir, Nasır hüviyetiyle dünyaya tekrar gelip, madde timsali, makineleşmiş, bir yirmi birinci asır şehri, Kalopatya'yı tedkik eden Hocaya şu sözleri söyler: «Ben de bostanında yalnız Bozoğlanı istiyorsun sandımdı. (Başını merhametle sallar) Ezeli aldanma... Ezeli masal... Âdem oğlunun ışıklarıyla gözlerin kamaştı. İlim ve makinesi aklını aldı. Kadiri Mutlak'ın nuru yanında dünyanın ışıkları, güneşle yarışa çıkan sönük bir kandilden başka nedir? Âdem oğlunun bütün bilgileri, Allah'ın hükmü yanında bir nokta, göğe çıkan makineleri birer çocuk oyuncuğu. Ruhundaki Allah nurunu bir söndür, o zaman kâinatı bayağı, ölü bir resim gibi görürsün.»

Çok şükür, atom devrinin başlaması muazzam küçük-lükteki atom çekirdeğinin içinde saklı o aklı hayale sığmaz enerjiyi salıvermek suretiyle, maddeciliğin en koyu dalaleti içine düşmüş olanların bile kör gözlerini açacak, dumura uğramış kısır idrâklerini harekete getirecek bir uyanma ve kalkınma meydana getirerek «Kâinatı ölü bir resim gibi görmek» tehlike ve dalaleti ortadan kalktı.

Bugünkü dünya kompleksi içinde hâdiselere Hoca gözü ile bakmak, onun hakiki kıymetini teşkil eden ve hayat müşküllerinin ancak sabır ve tahammül ve güleryüzlülükle yenilebileceği noktasında toplanabilecek olan hayat görüşünü benimsemek demektir. Nasreddin Hocanın hemşehrisi olan Akşehirli bu hayat görüşüne sahiptirler. Hocanın halk arasındaki pek haklı şöhret ve itibarı burada an'ane halini almıştır. O kadar ki, bir düğün olunca, Hocanın türbesine gidip, onu hâlâ dâvet ederler, Hocanın türbesine gidip gülmiyenin başına bir felâket geleceği gibi bir itikada da sahip çıkarlar.

Halide Edip Adivar hanım, «Maske ve Ruh» un sonunda, tarihçi İbni Haldun'a bu mevzuda şu hükmü verir:

«— Bozdoğan olsa da, olmasa da sen her devirde bir defa gülmek, güldürmek için fânilerin arasına inersin, Nasreddin Hoca.»

Fakat, biz bu kitapçığımızla biraz daha ileri giderek, bu «gülme ve güldürme» nin cevherini onun nükte menşurundan aksettirmeğe çalışarak, pırıltılı ibret ve hikmet ışıkları ve pratik bir hayat felsefesi halinde göze ve iz'ana tanıtmayı, aziz hâtırasına gösterilebilecek bir saygı ve hizmet borcu saydık.

BU KADAR TAVUĞA BİR HOROZ LÂZİM DEĞİL Mİ?

Hoca, gençliğinde bir gün hamamdayken, bazı müzîp çocuklar birbirlerine:

— Haydi yumurtlayalım. kim yumurtlamazsa, herkesin hamam parasını o versin...

Diyerek gıdıklamaya, bir yandan da beraber getirdikleri yumurtaları el çabukluğuyla göbek taşına bırakmaya başlarlar. Hoca, başına geleceği ve bunların hilelerini sezince, hiç telâş göstermeden bunların arasına karışarak, horoz gibi çırpınıp ötimiye başlar. Çocuklar:

— Ne yapıyorsun? diye sorunca o şu cevabı verir:

— Bu kadar tavuğa bir horoz lâzım değil mi?

Bu fıkırada, başkalarının tertip ve plânlarını vaktinde boşa çıkarmak gibi ince bir zekâ eserinin gösterilişi yer almıştır.

Zekânın çok defa nüktedanlık şeklinde tecelli eden mahareti muhatabı habteder. Hoca, burada böyle yapmış, bir müzîplik eseri olarak kendisine hazırlanmış bir ilzamı, yerinde yaptığı bir manevra ile boşa çıkarmıştır.

DÜŞMESEM DE ZATEN İNECEKTİM...

Hoca, bir gün eşeğini koştururken düşmüş, çocuklar:

— A... Nasreddin eşekten düştü, Nasreddin eşekten düştü...
Diye alaya alınca, küçük Nasreddin hiç bozuntuya vermeden:

— Düşmesem de zaten inecektim, demiş.

Fıkıradaki iki unsur vardır:

I — Neticeye muhtelif yollardan varış.

II — Bâzı zaruret ve hallerin tevili.

İhtiyarî surette varılacak bir hedefe, bâzan icbarî suret ve vasıtalarla ulaşılabilceği gibi, mücbir bir sebep dolayısıyla husûl bulan neticenin de bâzan tav'an arzulan bir sonucu ifade eylemiş olması kabildir.

Yukarıda yazılı hallerin vukuu hâdisenin kahramanı olan şahsın durumuna, ehemmiyet veya mevkiinin nezaketine, halin cereyan tarzına, muhitte bırakacağı veya bırakması düşünülen tesir ve tevil derecelerine göre sübjektiflik ve değışiklik arzeder.

İnmek veya düşmek... Hayatın, hele içtimai hayatın umumî gidiş başlıca bu iki nokta arasında cereyan etmez mi? İnmek çok defa zaruretlerin ve kifayetsizliklerin takdiri suretiyle gösterilen tav'iliği çevrelediği halde, düşmek aynı sebep ve faktörlerin hâkim bulunduğu icbariliği ifade eyler. Çok defa ikisi de aynı kapıya çıkar. Fakat inmek yerine düşmekle aynı neticenin vukuu düşeni hırpalar. Akıllı kişı odur ki, düşceğini takdir ederek vakti zamanında inmiş bulunsun... Bilhassa, zamanımızda siyaset âleminde inmek veya düşmenin ne kadar ihtilatlar husule getirdiği, ne çeşit ve ustaca tevellere yol açmakta bulunduğu her zaman tesadüf edilen misallerdendir. İnmek... Eşekten veya attan inmek, merdivenden inmek, mevkiden inmek... Hepsi zaruretin, yorgunluğun, en önemlisi haddini bilmek veya haysiyet ve şahsiyetini kurtarmak gibi bir fikrî saikin ifadesi olarak tecelli eyler. Şahsî insiyatife bağı çek'ilmeler istiyerek yapılan neticeler husule getirdiğinden akılcıca tezahürlerdir. Fakat, zekâ ve dirayetin ihtiras karşısında acz içinde çabaladığı haller tesirile, hele mevkiden ve itibardan düşmek

ne fecidir. Orada eşekten veya attan yahut merdivenden düşen bir insanın vücutça uğrıyacağı maddî eza ile kıyaslanamayacak surette şahsiyet itibarını çâk çâk eden mânevî bir hüsrân mevcuttur. Bâzan prestiji kollayan akıllıca ve durumdan istifade yoluyla yapılan teviller zevahiri kurtarır amma başkalarının bıyık altından gülmelerine de mâni olamaz; ancak hodperestliği okşar.

İnmek de düşmek de o kişiyi o halden ve o mevkiden uzaklaştırır amma, düşenin bir daha kendisini toparlayıp aynı mevkî ve işe ulaşamaması bahasına...

ŞALGAMI OYMUŞLAR, İÇİNE HAVUÇ KOYMUŞLAR

Hocanın çocukluğunda bir gün, bir adam avucunda sakladığı yumurtayı işaret ederek:

— Şu avucumdakini bilersen sana bundan bir kayganalık veririm.

Demiş, küçük Nasreddin bir şaka icat etmek için:

— Hele şeklini biraz târif et bakalım, deyince, adam:

— Dışı beyaz, içi sarıdır, demiş.

Küçük Nasreddin cevap vermiş:

— Anladım, şalgamı soymuşlar, içini oymuşlar, ortasına havuç koymuşlar.

Burada itibarî bilgiye temas olunmuştur. Yumurtanın zahirî târifine rağmen, hocanın izah şekli «cümlelerin maksudu birdir amma rivayet muhtelif» sözünü haklı çıkartacak bir mâhiyet arzetmektedir.

Bilgi her şeyden önce şahsî kabiliyet ve istidadla mütenasip bir intibâ işidir. Bu intibâın çeşit çeşit oluşu mahzurlu değil, âksine olarak cemiyet ve ilerleme için bir kazançtır. Herhangi ilmî bir hedefe muhtelif yollardan varış hususundaki türlü araştırmalar terakkinin bizzat kendisidir. Felsefede de ihtimallerin ve nazariyelerin sıralanışı, ifade olunışı, insan zekâsının cevvaliyetini, bilgi atmosferinin

gelişmesini temin eder. Zahirin tevlid ettiği «intibâ» ile bâ-tının uyandırdığı «tefahhus» birleşince ve biri diğerinin mağlûbiyetine uğratılmaksızın kurulan muvazene ile ilmi hakikatler realiteye uygun bir şekilde çözülmek imkânları tahassül eyler.

Bu fıkrada, riyazî ve fizikî bilgiler dışında kalan ilimdeki enfüsiliğe işaret olunmuştur.

DAHA NE BİÇİM ALDANMAK İSTERSİN?

Hocanın çocukluğunda, iddiacı bir çocuk, kimse beni aldatmaz, der dururmuş. Bir kaç kere bu sözü işiten küçük Nasreddin, bir gün kızarak:

— Sen burada biraz bekle, ben şimdi gelir, seni aldatmanın yolunu bak nasıl bulurum, der savuşur.

Çocuk, saatlerce beklediği halde Nasreddin görünmeyince, hidetlenip kendi kendine söylenmeğe başlamış, bu halini gören bir arkadaşı:

— Geç vakit burada ne bekliyorsun?

Deyince meseleyi anlatmış. Arkadaşı inadcının ahmaklığına gü-lerek demiş ki:

— A ahmak, işte seni aldatmış, daha ne biçim aldanmak istersin?..

İddiacılar, benliklerinin esiridirler. Benliklerinin esiri olan kimseler de fazlaca yanılırlar. Çünkü, hislerinin aşırı derecede zebunudurlar. Hissin hâkim olduğu yerde -selim his hali müstesna - aklın rolü ikinci plânda kahr. Bu suretle kendilerini kuvvetli ve haklı sananlar, karşılarında akıl ve zekâ kuvvetiyle çıkanlara hemen daima mağlûp olurlar. Bu hal zekâ ve dirayetin, umumiyetle his kalkanını kullanan iddiacı benliğe galebesini temsil eder.

SEN BANA KAPIYA SAHİP OL DEDİN...

Hocanın çocukluğunda annesi bir gün:

— Oğlum Nasreddin, ben komşu kadınlarıyla göl kenarına ça-

maşır yıkamıya gidiyorum, göreyim seni sokak kapısına sahip ol, sakın kapıdan ayrırlma, demiş.

Nasreddin kapıda beklerken, köyden eniştesi gelerek:

— Oğlum, akşama teyzenle beraber size geleceğiz, var annene haber ver, demiş.

Küçük Nasreddin hemen kapıyı söküp sırtına yüklenerek doğru göl kenarına koşmuş. Annesi, bu halini görünce:

— Oğlan, bu ne haldir? diye sormuş.

Nasreddinin verdiği cevap şudur:

— Sen bana kapıya sahip ol demedin miydin? Eniştem akşam bize geleceklermiş, git annene haber ver, dedi. İkinizin de emrini yerine getirmek için başka ne yapabilirdim?

Bu fıkrada anlayış hâtalari belirtiliyor. Anlayışta hâta, kasedilene hılâfını, kasedilene aykırı düşeni yapmaktır. Ecdadın «kaş yapayım derken göz çıkarmak» dediği haldir. Kapıyı beklemek, tenbih olunmuş, fakat bu tenbihe sadakat, aynı zamanda diğer bir vazifenin ifasıyle birleştirilmek niyeti kapının sökölüp sırta taşınmasını gerektirmiş... Böylelikle, kapıyı beklemekten murad olan evi görüp gözetlemek, kapının yerinden sökölüp başka bir tarafa taşınması, gözcünün de oradan uzaklaşması haliyle ihlâl edilmiş. Fıkra bu türlü galat anlayışların gülünçlüğüne ve zararlılığına işaret olunmuştur.

NEDEN TERS BİNİMİŞ?..

Hoca, bir gün camide vaazını bitirip evine dönerken, cemaatin bir kısmı arkası sıra gelmiye başlar. unu gören Hoca, eşeğe ters biner. Sebebinı soranlara şu cevabı verir:

— Siz önden gitmeniz, bana arkanızı dönmüş olursunuz, yakışık almaz. Ben önden gitsem, bu sefer de ben size arkamı dönmüş olurum, bu da münasip olmaz. Halbuki, eşeğe ters binince, hem ben önde gitmiş, siz arkadan gelmiş olursunuz, hem de yüzyüze bulunuruz.

Fıkra da topluluğa hürmet duygusu, o topluluğa mukteda olan şahsiyete karşı gösterilen sevgi ve saygı haliyle

birleştirilmek istenilmiştir. Gerçi, izah şekli mahsusun hı - lıfıdır. Eşeğe hiç bir zaman ters binilmez, binilmez amma muāřerete, zemin ve zamana dair bāzı zarurı haller mevcut olur ki, orada herkesi memnun edebilecek bir formulün bulunması ve ifası ince bir nezaket eseri teşkil ettiği kadar, karşılıklı bir sevgi ve saygı tezahürüne, maslahatın en uy- gun şekilde neticelendirilmesine yol açar.

DEVENİN BAŞI...

Hocanın karısı iplik eğirir, Hoca da pazara götürür satarmış. Fakat, insafsız esnaf bunları yok bahasına satın almak itiyadında bulunduklarından, Hoca bunlara bir ders vermek istemiş. Bu mak- satla kocaman bir deve başı alıp, ipliği bunun üstüne sardırımış, 'pa- zara götürümüş, görenler, almak hevesine kapılmakla beraber, şüp- helenenler, sakın içinde bir şey olmasın, diye sormuşlar. Hoca da devenin başı demiş. Nihayet malı satıp parasını almış. Alan adam; ertesi gün; Hoca bu hareket size yakışır mı? Yumağın içinde bir şey yok niye beni aldattın, deyince; Hoca ona şu cevabı vermiş:

— Ben sana yalan söylemedim, devenin başı dedim. Sen de o haliyle aldın, verdiğin para tam malın karşılığıdır. Aldanmış değil- sin, bir daha insafı elden bırakma...

Bu fıkra başlığı, halk dilinde darbımesel haline gelmiş- tir. İnsafsızlık tezahürüne hayret ve teaccüb duyulan hu- suslara bugün bile birçok yerlerde «Devenin başı» derler. Hocanın, insafı elden bırakan esnafa oynadığı oyun ve ver- diği cevap pek yerindedir. Hoca yalan söylememiş; buna rağmen, ona ihtimal vermiyen alıcı her defasında Hocayı aldatmış olmasına bakmıyarak ve yumağın şişkinliğine ta- mah ederek aldanmışır. Zamanımız alışverişlerinde daha sunturlularına rastlanmıyor mu dersiniz.

DOKUZ EŞEK Mİ? ON EŞEK Mİ?

Bir gün Hocaya on yüklü on eşek vererek değirmenden kasabaya yollarlar. Hoca, bunlardan birine binmiştir, dokuzunu da

önüne katıp yola düzülmüştür. Yolda, içine bir şüphe girer, şunları bir sayayım der; sayar bir de bakar ki dokuz eşek. Eyvah emanet maldı, biri kayboldu, diye telâşla merkepten inip bir daha sayar, bir de bakar ki sayıları tamam, yâni on tane. Ferahlar, tekrar eşeklerden birine binerek yola devamı başlar, bir müddet sonra içindeki şüphe tekrar depreşir, bir daha sayar; yine dokuz merkep değil mi? Tekrar telâşla eşekten inip sayar, on tane... Gönlü rahat edip, eşeğe tekrar binerek yola devam eder. Yolda bir defa daha saymak aklına gelir, yine dokuz merkep sayınca üzüntü ve hiddetle, oradan geçmekte bulunan bir adama meseleyi anlatır. Adam gülerek:

— Hocam, şu bindiğin eşeği de saydın mı?..

Deyince, Hoca kendisini toparlar, adama:

— İşte böyle, bâzan apaçık meseleler de aklımız bir yere takılınca deliye döneriz, der.

Bâzan basit şeylere aklımız takılır, kendimizi lüzumsuz yere iz'âç ederiz. Hâfizayı zorlamak, bilinen bir ismi o anda hâtırlamaya çalışmak, yahut bilinen bir konuda lüzumsuz ve faydasız bir araştırmaya kapılmak bu nevidendir. Böyle müz'ic, lüzumsuz ve ruhi melekelerimizin zorlanması nevin-den zararlı mürakabeyi yapacağımıza, o anda fikir selâmetine yarayacak kayıtsızlığı muvakkaten ele almamız faydalı ve hayırlıdır. Nitekim, fıkranın bir diğer türlü anlatılışına göre, Hoca sonunda; «adam... Sen de... Hayvana binip bir eşek kaybetmektense yaya yürüyüveririm vesselâm...» demiştir. Halk dilinde «korkulu rüya görmektense uyanık yatmak evlâdır» sözü de bu hakikati tanıtır.

HAZRETİ İSÂ NE YER, NE İÇER?..

Hoca, cer maksadiyle bir kasabaya gider, camide vaaza başlar. Fakat akşamları Hocaya yemek yollamayı düşünmezler. Birkaç gün sonra vaaz sırasında Hazreti İsânın dördüncü kat gökte olduğunu anlatır, camiden çıkarken yanına yaklaşan biri:

— Hocam, Hazreti İsânın dördüncü kat gökte bulunduğunu söylediniz. Mübarek acaba orada ne yer, ne içer?

Diye sorunca, Hoca'nın tepesi atar ve şu cevabı verir:

— A adamcağız, ben şuraya geleli onbeş gün oldu. Bir gün olsun şu zavallı Hoca ne yer, ne içer diye soranınız oldu mu? Şimdi benden dönröncü kat gökte, her gün Tanrının envâr çeşit yiyecekleriyle beslenen Peygamberinin ne yiyip içtiğini soruyorsun. İnsaf...

Fıkıradâ halden anlamamak izah olunmuş, bu türlülere güzel ve ilzam edici bir cevap verilmiştir. İçinde yaşadığımız hâdiselerle yahut ilgilenmemiz gerekli durumlarla meşgul olacak yere, indî bilgi veya lüzumsuz tecessüs merakına kapılarak hakikatlere, bizi asıl ilgilendirmesi icap eden hususlara kayıtsızlık gösterir, karşılığında da böyle pes dedirterek cevaplar alırız. Halden anlamak bir cemiyet terbiyesi ve ahlâk şuurudur.

HAZRETİ İSÂ İÇİN KURULAN MERDİVENLE

Birkaç papaz Hocaya müracaatla bir müşkülleri olduğundan bahsederek sorarlar:

— Sizin Peygamberiniz mi'raç için gökyüzüne nasıl çıktı?

Deyince, Hoca şu cevabı verir:

— Sizin Peygamberiniz Hazreti İsâ için kurulan merdivenle.

Hoca, garazkâr papazları ne güzel ilzam etmiştir.

Fıkranın asıl delâlet ettiği mâna, dinî inanış ve kaide- lere saygı göstermenin gerektiğidir. Kimsenin kimseye dinî inanış ve akidesinden dolayı târizde ve kinayede bulun- mıya hakkı yoktur. Müslümanlık vicdan hürriyetine en çok değer ve saygı gösteren bir dindir. O kadar ki Kur'am Kerimde bu hususlar bütün belâgatle açıklanmıştır. Pey- gamberimiz zamanındaki Hudeybiye müsalâhası, garbın devirler kucaklıyan taassubuna, dar görüşlülüğüne rağmen Osmanlı hükümdarlarının azınlıklar hukukuna verdikleri kıymet ve ehemmiyet bu tekâmül ve insanlık prensibinin pek muhteşem ve parlak tatbikatı cümlesindendir.

YEŞİL YAPRAK ARASINDA KARA TAVUK KIZILBURNU

Hoca, bir gece yatarken:

— Aman karı kalk mumu yak, hatırıma parlak bir mısra geldi yazayım der.

Hatun hemen kalkıp mumu yakar, divit kalem getirir. Hoca, itina ile yazar, mumu söndürüp yatmak isteyince karısı sorar:

— Canım efendi, böyle gece yarısı özene bezene yazdığını bir okusana bakalım.

Hoca, şöyle okur:

— Yeşil yaprak arasında kara tavuk kızıl burnu.

Hocanın bu fıkrası, zamane şiirine ne kadar uygun düşmektedir. Hâlen sürrealistlik, sanatta ileri görüşlülük denilen herzegûluğun hali, keyfiyeti belli değildir. Bundan yüzyıllarca evvel söylenilmiş bir nükte olmasına rağmen Hoca, bunu sanki bu zaman için söylemiştir. Bir takım altını üstünü tutmaz, mâna çıkmaz, âdetâ bir şuur ihtilâlini dile getiren eski tâbiriyle - elfazı bi mâna - yeni ifadesiyle - sanat anlayışı - bu fıkrada sanki evvelden görülüp anlatılmıştır.

İNANMAZSAN SAY...

Hoca merhum zamanında üç rahip seyahate çıkmışlar, Hocanın nüktedanlığını, hazır cevaplılığını işittiklerinden onunla görüşüp, mübahesede bulunmak arzulamışlar, bu maksatla meydanda bir ziyafet tertip edilmiştir. Rahiplerden ilki sualini sorar:

— Hoca hazretleri, dünyanın ortası neresidir?

Hoca, hiç bozuntuya vermeden asâsiyle eşeğinin sağ ön ayağını işaretle:

— İşte şu ayağının bastığı yerdir, der.

Papaz:

— Ne malûm? deyince Hoca:

— İnanmazsanız işte ölçün. Eksik ziyade gelirse o zaman söyleyin.

Rahip söyleyecek söz bulamıyarak çekilir. İkinci rahip ortaya çıkarak:

— Gökyüzündeki yıldızların sayısı ne kadardır? der.

Hoca:

— Eşeğimin vücudunda ne kadar kıl varsa o kadar, cevabını verir.

Rahip:

— O kadar olduğu ne belli?

Diyince Hoca:

— İnanmazsan say. Eğer artık eksik gelirse o vakit söz söylemeğe hakkın olabilir, der.

Rahip hayretle:

— Hoca, eşeğin kılları hiç sayılabilir mi?

Diyince Hoca:

— Ya gökteki yıldızlar sayılır mı? Cevabını verir. Bu rahip de başkaca söyleyecek söz bulamadığından çekilir. Sıra üçüncü rahibe gelmiştir. Güya bir mârifet gösterecek, hikmet savuracakmış edasıyla yaklaşır:

— Ey Hoca, şu benim sakalımın kaç teli vardır? Diye sorar.

Hoca, hiç düşünmeden:

— Eşeğimin kuyruğunda ne kadar kıl varsa o kadardır, der.

Rahip:

— Ne ile isbat edebirsin?

Diyince Hoca:

— Orası kolay, bir kıl senin sakalından, bir kıl benim eşeğin kuyruğundan koparırsın; eğer sayısı denk gelmezse hak senindir, der.

Rahiplerin üçü de Hoca'nın hazır cevaplılığına, zarifliğine meftun olarak Müslümanlığı kabul ederler ve bir zaman misafiri olarak yanında kalırlar.

Hoca, bu fıkrasında keramet göstermiştir. Birinci papazın, Dünyanın ortası neresidir sualine karşı, eşeğinin ön sağ ayağının bastığı yeri göstermesi - hangi ayağı olursa olsun bunun önemi yoktur - Dünyanın, kara ve deniz tefriki yapılmaksızın tam bir yuvarlak olduğu düşünülünce, bir hakikatı ifade ettiğinde şüphe yoktur. Çünkü mücerred ve mücesssem bir cisim olarak yuvarlağı ele aldığımız zaman onun üzerindeki herhangi bir noktanın, diğer noktalara nazaran aynı mesafede bir merkez teşkil edeceği âşikârdır.

Bir portakala batıracağımız iğneyi dahi portakalı sağa, sola çevirmek suretiyle merkez haline getirebileceğimiz misalinde olduğu gibi... Bundan yedi asır evvel böyle zarifâne bir cevapla bu kozmik meselenin ifade edilmiş yâni, dünyanın yuvarlak olduğu isbat edilmiş bulunması Hocanın dehâsına bir delil teşkil eyler. İkinci ve üçüncü rahiplerin suallerine karşı verdiği cevaplar da mizahçı zekânın en güzel miyârı, zarif ve ve ilzam edici hazır cevvaplığa parlak misalleri teşkil etmiştir.

SEN DE HAKLISIN...

Hocanın kadılığı sırasında, bir dâvacı gelir, derdini anlatır.

Hoca:

— Haklısın, der.

Az sonra dâvalı gelir. O da meseleyi kendi tarafına çeke çeke anlattıktan sonra:

— Kadı Hazretleri, ben de haklı değil miyim? der.

Hoca ona da:

— Haklısın, der.

Tesadüfen karısı bitişik odada bu sözleri dinlermiş. Hocaya demiş, ki:

— Hoca, dâvacıyı dinledin, haklısın dedin. Dâvalıyı dinledin, haklısın dedin. Sen kadı isen, ben de kadı karısıyım. İki taraf da haklı olur mu? Aklım buna yatmadı.

Hoca, karısına dönerek, şöyle der:

— Doğru karıcığım, sen de haklısın...

Hoca, bu fıkradan anlaşılacağı gibi, «Hak» mefhumunun ne kadar değişik anlayışlara yol açabileceğini anlatmak istemiştir. Hak haddizatında mevcut değişmez bir varlık teşkil ettiği, hattâ tabiatıta saf bir fikir cevheri olarak bulunduğ halde, onu anlayışta ve mânalandırmada başka başka yollara gidilmiş, objenin süjeye intikal ve izafesinde bu değişiklikler vücut bulmuştur.

İnsanın zihin yapısında Hakka, zemin ve zamana, arzu

ve ihtiyaca, kuvvet ve iktidara göre verilen bu muhtelif mânalar, hattâ haksızlığın hak şeklinde kabul ettirilmesine kadar varan hakikî veya şekli, samimî veya gayri samimî, iradî veya gayri ihtiyarî türlü görüşlerle ona yer yer **ap-priori**’lik izafesine kadar işi ileri götürmüş, girift bir sübjektiflik vermiştir. Her devir ve çağın değişmez faktörü, bütün insanlık tarihi, bütün siyasî ve içtimai hâdiselerin sebep ve illeti bu haklılık ve haksızlık mücadelesinden ibaret değil midir?

İnsan, irade motörüne bağlı muhtar bir mahlûk bulunduğuna göre, ve atalar sözünün belirttiği (mezhepten bahsolunur, mesrepten bahsolunmaz) (kişinin sureti kadar, siyreti de değişiktir) gibi hükümlerin tanıttığı üzere, beşer idraki için bu enfüsîlik, aynı zamanda kaçınılmaz ve bir bakımdan hayat dinamizmini vücade getiren bir muharriktir. Hocamız burada dâvacıyı, dâvalıyı ve nihayet bu paradoksal hükme müdahale eden karısını ayrı ayrı haklı çıkarmış olmakla, bu realitenin her zaman ve mekânda değişmez olduğuna ve bu halde de kalmağa mahkûm bulunduğuna işaret etmek istemiştir. Hocanın aynı fıkrada anlatılan bir de zârifane jesti var. Zamanında kadınların erkek işlerine karışmaları, âdet olmadığı ve bu hak kendilerine tanınmadığı halde, ona tezadlara taallûk eden bu müdahalesinde fikrini tasvip etmek suretiyle, kadılık hakkına eşit bir hak, bir fikir hürriyeti tanımış olması da ileri görüşlülüğüne ve hatunun, ancak şimdiki hemcinslerinin bu vâd’de tatmin edilmiş olmalarını daha o zamandan tabiî gördüğüne bir delil teşkil eder.

ODUN KIRICININ HINK DEYİCİSİ...

Hocaya açık bir kadılık bulamadıkları sırada, hoca, hâkimden gölge kadısı tayin edilmesini rica eder. Bu tâbir hoşlarına gittiği için kendisine bir oda göstererek gölge kadısı yaparlar.

Bir gün hâkime müracaat eden birisi, bir adamdan dâvacı olduğunu söyler. Hâkim:

— Hakkın nedir? Bu adamdan ne istersin?

Deyince, dâvacı anlatır:

— Bu adam, birisine otuz çeki odun yardı. O, her baltayı vurdukça ben de karşısına geçtim, hınk, hınk diye kuvvet verdim. Kendisi paraları aldı, benim hakkımı vermedi.

Hâkim, işin içinden çıkamıyacağını anlayınca:

— Biz bu işe karışmayız. Bu gibi dâvaları karşıki odada oturan gölge kadısı görür.

Diyerek Hocaya gönderir. Kendisi de perde arkasından dinler. Hoca, dâvayı dinledikten sonra dâvacıya:

— Evet hakkındır. Sen karşısında dur, bu kadar yorul, sonra bütün parayı o alsın, bu olur mu?

Dâvalı haykırır:

— Aman kadı hazretleri, odunu ben yardım. Onun karşısında seyretmekle ne hakkı olabilir?

Hoca:

— Sus, senin aklın ermez! Çabuk bana bir akçe tahtası getirin, der.

Tahtayı getirirler. Hoca, odunu yarıcından paraları tamamen alır. Yüksekten birer, birer tahta üzerine sayarak atar. Odun yarana:

— Al şu paraları.

Hınk diyene de:

— Haydi, sen de paraların sesini al...

Diyerek dâvayı halleder.

Hocamızın bu fıkrasında, her zaman ve devirde hınk diyicilerin halleri tasvir edilmiştir. Gayret sarfedenlerin, şöhret ve ikbal sahiplerinin yanında göze görünür veya görünmez o kadar hınk diyiciler bulunur ki, bunların çoğu böyle açık bir mütalebede bile bulunmaksızın «avanta» larını temin ederler. Dalkavukluk ve fırsatçılık cemiyet için bir illettir. Opportunisme adlı bir meslek halinde ortaya çıkacak kadar bütün dünyaya yayılmış bu illete tutulanların sayısı her devirde çoktur. Fırsatlardan istifade etmek, yorulmadan, emek ve fikir harcamadan, başkalarına dayana-

rak, onların sırtından geçinerek menfaatlenmek, bunun için de ahlâk ve haysiyet bağlarından, kayıtlarından tecerrüt etmek bu güruhun kârı ve işidir.

Fıkradaki bu tip, dilimizin bünyesine darbimesel halinde girmiştir. Hocanın hâkimane bir ihtar halinde, hınk diyiciye yalnız paranın sesini al diyışı, onun yersiz ve haksız avanta isteyişine karşı haklı bir cevaptır. Fakat hınk diyici, hiç olmazsa odun kırıcının gayretlerini tempolamış, ona belki de yorgunluğunu kısmen unutturacak bir vasıta olmuştur. Ya hınk demek zahmetine bile katlanmaksızın, sadece yaltaklanmak ve intisapla menfaat elde edenlere, geçinenlere ne demeli?..

SANA NE?..

Zevzeğin biri Hocaya:

— Demin, bir lenger hindi dolması gidiyordu, der.

Hoca:

— Bana ne, der.

— Galiba size götürdüler!..

Diyince, Hoca şöyle söyler:

— Sana ne?..

Lüzumsuz tecessüs merakını yenmemiz, dedikoducu luğu izale etmenin şartlarından biridir. Bunun gibi, başkalarına ait işlere de karışmamamız, kimsenin hususiyet haliyle ilgilenmememiz lâzımdır.

Fakat, bu tahdit, şahıs ve aile münasebetlerimize dairdir. Yoksa, cemiyet, millet işlerinde «bana ne, sana ne?» so- rularına, bunları klişeleştiren «neme lâzımcılık» zihniyeti- ne yer verilmemelidir. Çünkü, şahıs ve aile olarak ayrı hü- viyetlerimiz, menfaatlerimiz, ilgilerimiz bulunduğu halde, cemiyet ve millet olarak tek beden ve ruh halinde teşahhus ettiğimiz, mâseri vücudün sağlığı bu şartla ilgili bulunduğu için, içtimâî ve millî meselelerimiz, kendi meselelerimiz,

menfaatlerimiz, ilgilerimiz olduğundan, bunlara karşı kayıtsız ve bigâne kalamayız. Bu sebeple Şark memleketlerinin geri kalmasını icap ettiren «neme lâzımcılık» la her zaman ve esaslı surette mücadele etmeli, bunu bir müşterek milli vazife saymalıyız...

HEPİSİ AYNİ TARAFAYA GİTSE DÜNYANIN MUVAZENESİ BOZULUR...

Hocaya sormuşlar:

— Sabah olunca halkın bir kısmı bir tarafa, bir kısmı da diğer tarafa gidiyor, acaba neden?

Hoca cevap vermiş:

— Hepisi aynı tarafa gitseler, dünyanın muvazenesi bozulur da ondan...

Mûdil hakikatı ne açık, ne kadar berrak şekilde anlatan ve herkesin anlayışına hitap eden bir fıkra... Evet, insanların hep bir tarafa gitmeleri hakikaten dünyanın muvazenesini bozardı. Cemiyet içinde iş bölümü, ferdlerin, her birisi bir ihtiyaca cevap veren türlü, türlü meslekleri, çeşit, çeşit hayat gayeleri ve fikirleri vardır.

İçtimâî ilerleme, iş bölümüne, iş nizamına, ideallerin tehalüfüne, karşılıklı yardımlaşmanın genişlemesine dayanır. Eğer insanlar arasında ilim ve mârifetin getirdiği bu ayrılıklar ve onları zabıta altına almakla beraber teşvik ve teşçi eden nizamlar vücut bulmasaydı hayvan sürülerinden farksız yaşarlardı ve işte o zaman dünyanın muvazenesi bozulmak şöyle dursun, dünyanın zaten mânası kalmazdı.

İnsanlar arasında bulunan din, milliyet, ideoloji ihtilâfları, ilim ve fazilet seviyesi farkları, refah ve saadet tehalüfleri, iş, meslek ve ticaret ayrılıkları bulunacak ki, millî seçkinlik, içtimâî ilerleme ve daha şümûllu bir tâbirle terakki dinamizmi vücut bulsun.

İşte bu hakikat ve zaruret evelden takdir buyurulmuş dünya hayatının fârikası yapılmış, nizam ve muvazene bu zemin üzerine kurulmuştur.

BU HALKIN DİLİNDEN KURTULABİLEN VARSA AŞKOLSUN...

Hoca merhum, oğlu ile pazara gidiyormuş. Oğlunu eşeğe bindirmiş, görenlerden biri:

— Hey gidi zeman gençleri, koca kavuğu ile şu âlim ve ihtiyar babasını yayan yürütüyor da, kendisi rahat, rahat eşeğe binip gidiyor, der.

Çocuk:

— Baba, bak ben sana zorlama demedim mi? Haydi artık inat etme şu eşeğe sen bin, der.

Hoca eşeğe binmiş, biraz gitmişler, rastgelenlerden biri:

— Ayol senin kemiğin kartlaşmış. İşte geldin gidiyorsun, genç çocuğa yazık değil mi demiş!..

Hoca tutar çocuğu da arkasına bindirir. Birkaç adım gidince, birkaç gevezeye rast gelirler. Bunlar da:

— Amma insafsızlık ha... Bir eşeğe iki kişi birden biner mi?.. Hale şu herif hoca da olacak, derler.

Hoca, artık kızar, ikisi de eşekten inerler. Bozoğlanı önlerine katarak yürürler. Çok geçmez bir iki kişiye rastlarlar. Bunlar da:

— Allah, Allah... Bu ne budalalık. Eşek önlerinde bomboş hoplayıp zıplasın da kendileri şu sıcakta kan-ter içinde yayan yürüsünler. Dünyada ne şaşkın adamlar var...

Diyince. Hoca:

— Gördün ya oğlum, der, bu halkın dilinden kurtulabilen varsa aşkolsun... Sen, bildiğini yap, âlem ne derse desin. Halkın ağız torba değil ki dikesin...

Şahsî hükümlerimiz ne kadar değişik, dağınık ve birbirinden farklıdır. Fıkırada, bir eşeğe biniş ve gidiş gibi basit bir hal hakkında bile birbirine uymaz nice mantık hükümleri belirtilmiştir.

Bu konuda akla gelen her hale baş vurulduğu halde, hiçbir grup veya kimse diğerinin hükmüne varmamıştır.

Basit bir muâşeret, alelâde bir olay hakkında bu kadar fikir ve hüküm ihtilâfı olursa, girift hâdiselerde, kıymet hükümlerinin taallûk ettiği mevzularda ne hudutsuz ve aklı hayale gelmedik ihtilâflara düşülebileceği kolaylıkla kestirilebilir. Kişinin suretinin değişikliği kadar mizacının da değişikliği malûm bir keyfiyettir. Tevekkeli, atalarımız mezhepten bahsolunur, meşreppten bahsolunmaz dememişler. Hükümler, hâdiselere taallûk eden fikir sağanaklarıdır. Esintili ve çisentili havada yola çıkanların buna razı olmaları, hattâ yağmurdan kaçarken doluya tutulabileceklerini göze almış bulunmaları kabilinden, ister şahsımızı, isterse ailemizi, cemiyetimizi ilgilendirmiş bulunsun, zahiri hareketlerimizin hepisine başkalarının hüküm ve düşünceleri taallûk edeceği mücerrep bir hak'taktır; bundan kaçınılmaz. Bunların ehemmiyeti yok, fakat hükûmet işlerini çevirenlere, idare edenlere Allah büyük tahammül kudreti ihsan etsin. Hele matbuat hürriyeti rejimi demek olan demokrasilerde bu kudret ve tahammüle cidden sahip olmak, hoşâ gidenlerin yanında hoşâ gitmiyenleri de müsamaha ile geçiştirmek, daha geniş bir olgunluk göstererek, hoşâ gitmese de haklı olanları dikkat nazarına alıp tâdili ve islâhı cihet'ne gitmek mutlaka lâzımdır. Fikir sağnaklarına mukavemet'mizin, tesamuhumuzun derecesi, olgunluğumuzun miyârıdır. (La rahate fiddünya) Dünyada rahat yoktur. Şairimiz bunu ne güzel ifade etmiştir: Asude olam dersen eğer gelme cihana — Meydana düşen kurtulamaz sengi kazadan.

Fakat, üzülmeğe ve nevmid olmağa hiç lüzum ve mahal yok. Vicdan mürakabesini hareketlerinin nâzımı yapan, hâdiseleri olgunluk ve müsamaha ile karşılıyan, halis niyet sahibi, fikir ve kararının isabet'inden emin, bu bakımlardan ekseriyeti tatmin ett'ğ'ne kani insanlar için endişe ve üzüntüye düşülecek hiçbir cihet yoktur. Varsın, ne derlerse de-

sinler... Hocamız, gülüryüzle zorlukların yenilebileceği hakikatine uygun olarak ne güzel söylemiş:

— Halkın ağzı torba değil ki, dikesin...

BÂZAN ÖYLE YANLIŞLIKLAR OLUYOR Kİ BU BİLE AZ GELİYOR...

Hocanın mollalığı sırasında, bir aralık silâh taşımak yasak edilmiş. Molla Nasreddin medreseye giderken, nasılsa cübbesinin altından bir yatağan bıçağı çıkmış. Mollayı subaşının karşısına çıkarmışlar, subaşı hiddetle:

— Hükûmet yasağını bilmiyor musun? Böyle güpegündüz bu kocaman alâmeti ne diye taşırsın?

Diyince, molla hiç telâş etmeden:

— Ben bununla derse bakarken kitabın yanlışlarını düzeltiyorum, der.

Subaşı:

— Benimle eğleniyor musun? Hiç bu kadar alâmetle yanlış düzeltilir mi?

Diyince, Molla şu cevabı verir:

— Ağa hazretleri, bâzan öyle yanlışlıklar oluyor ki, bu bile az geliyor...

Yanlışlıklar da indî ve enfüsîdir. Yanlışlığın mücerred «abstract» bir bünyesi olduğu, her halde çok münakaşaya değer bir keyfiyettir. Fakat, yanlışlıkların en hazini ve sakınılması daha çok gerekeni ilim sahasındaki yanlışlıklardır. Müsbet ilimler sahasında yanlışlıklar, müşahhas bir halde bulunmasına rağmen, içtimâî ilimler ve ahlâk sahasındaki yanlışlıklar telâkkiye bağlıdır. Birinin ilmî, ahlâkî gördüğünü bir diğeri ilmî ve ahlâkî telâkki etmez. Bununla beraber meselenin çözüm noktası, ilim sahasında çoğunluğun tuttuğu taraf, ahlâk sahasında da müsterek kıymet hükümleridir. Hocamızın hazırcevaplık eseri olarak bulunduğu mukabelede, kıssadan hisse çıkarılacak ciheti, kalemin hatasını bâzan kılıcın düzelttiği vakıasıdır. Bütün devirler-

de insan mukadderatının idaresinde başlıca iki vasıta kılıncı ve kalem değil midir? Tarihin bir elinde yapıcı bir adale takallüsüyle tuttuğu kılıncı, diğer elinde de inkişafının, icadının, icazının, medeniyetinin, kültürünün sihirli vasıtası kalemi vardır. Beşer hayatında kalem ve kılıncı birbirini tamamlayıcı vasıtalarlardır. Hakikî medeniyet, seçkin millet, kalemle kılıncını kullanmasını bilenindir. Kalem sevgi ve aşkla harekete geldiği halde, kılıncı hışımınla iner. Harpler, ihtilaller, kalemin hatasını düzeltmeğe savaşan kılıncın hışımlı darbelerinden ibaret değil midir? Fakat, hocamızın daha o zaman verdiği cevapta belirttiği ârifane buluşun tanıttığı acı hakikat gibi, artık öyle yanlışlıklar zamanında bulunuyoruz ki, o da kâfi gelmiyor. Atom bombasına kadar türlü öldürücü, korkunç ve dehşetli tahrip silâhları meydandadır. Acaba, dünya hayatında kalemin tahripkârlık senbolü olan kılınca üstünlük göstereceği devir idrâk olunacak mıdır?

VERESİYE ZEYTİN...

Hoca, bir aralık zeytin satarmış. Komşularından bir kadın gelip bakmış, fakat pahalı bulup pazarlıkta uyuşamayınca Hoca, bir tane yiyip ondan sonra fiyat biçmesini söylemiş. Kadın rahmetli kocasının adını söyliyerek Hocaya eski komşusunu hatırlatmış. Tanıdık çıkınca da zeytini veresiye almak istemiş. Hoca:

— Hele sen bir kerre tadına bak...

Diye ısrar edince:

— Üç sene evvel Ramazanda hastalanmış, yedi gün oruç tutamamıştım, şimdi onu kaza ediyorum...

Deyince Hoca şöyle söyler:

— Yavrum sen veresiye zeytin almak istiyorsun amma Allah'a olan borcunu üç senede ödediğine göre artık zeytin hesabını ne vakit ödeyeceğini Allah bilir... Ben vazgeçtim.

Hocanın bu fıkrasında da menfaat saikiyle gerginlik ve onu kisvelemek için sofı görünürlük ele alınmıştır. Kadının bu meram ve niyetini anlıyan Hocamız, mal kaptırmak

gibi bir ziyana uğramamış, ona çok yerinde bir nükteli buluşla susturucu cevabı vermiştir.

Menfaat saikiyle girginlik, hünk deycilik gibi aşikâr bir yol takip etmeden, sinsi şekilde ve zaafılardan istifade suretiyle faaliyet gösterir; bürünmiyeceği şekil ve kılık yoktur. Fıkırada kadının ölmüş kocasından, komşuluktan bahsederek menfaat teminine çalışması, bahusus bunun bir okka zeytin gibi, zamanına göre hiç kıymetinde olan bir konuda ihtiyar edilmiş olması, basitlikle birlikte hâdisenin kompleksini de taşımaktadır. Menfaat saikiyle girginlik, şahsî dostlukları, ticarî emniyeti baltaladığı kadar, maskelendiği yalan ve riya ile cemiyetin mânevî kıymetlerine yönelmiş bir tahripkârlık vücade getirir. Ahde ve borca vefasızlık, bunların sonradan çıkan oyunlarıdır, bâzan daha ağır cürümlere yol açacak kadar dramatik neticeler husule getirir. Akıllı ve basiretli insanların, dolambaçlı yollar takip eden menfaat saikiye girginliği vaktinde sezip önlemleri, tesirsiz ve zararsız bırakmaları, kendilerinin faidesine olduğu kadar, cemiyet için de, ahlâk salâbetini temin bakımından büyük iyilikler sağlar. Burada dikkat edilecek hassas nokta, bu mücadele yapıırken yardımlaşma ve dayanışma duygusunu körletmeden ayrı tutmak, yerinde yardımlardan kaçınmamaktır. Sözüne ve borcuna sadık olan insanın, halikına karşı borçlarını da ifa etmesi, ahlâkî bir tasfiye vesilesidir. İmân ve şükür, diğer ibadetlerin başında gelir. İslâmiyette kul hakkının, Allah'ın hakkından önce tutulduğu, onun tatminine bilhassa ehemmiyet verildiği göz önüne getirilirse, yüce dinimizin ne kadar sağlam ve hakikatçi esaslara dayandığı kendiliğinden anlaşılır. Fıkırada bu esasın takdimli, tehîrli anlatılmış bulunması, ilzam edici bir cevap teşkil etmesi gayesine müstenittir.

BELKİ AĞAÇTAN ÖTEYE YOL GİDER.

Bir gün mahalle çocukları aralarında:

— Geliniz, Nasreddini ağaca çıkarıp papuçlarını alalım, biraz sakalaşalım.

Diyerek sözleşirler ve kimse bu ağaca çıkamaz diye bir ağacın dibinde bahse tutuşurlar. Nasreddin bu lâfı duyunca aralarına karışarak «ben çıkarım der. Çocuklar da:

— Çıkamazsın. Çıkılacak gibi görünür amma her yiğidin kârı değildir, git işine derler.

Nasreddin kızarak:

— Çıkarmıyım, çıkamazmıyım, ben şimdi size gösteririm.

Diyerek, hemen eteklerini beline sokup, papuçlarını da koynuna koymağa çalışınca, çocuklar:

— Ya papucu neye koynuna sokuyorsun? Ağaçta papucun ne lüzumu var?

Demeleri üzerine Nasreddin şu cevabı verir:

— Ey... Ne bilirsiniz arkadaşlar, hazır yanımda bulunsun, belki ağaçtan öteye yol düşer.

Hocanın çocukluk zamanına rastlayan bu fıkra da ihtiyatkârlığa, darbimesel şeklinde bir misal teşkil etmiştir. Küçük yaştanberi yaradılışının üstünlüğünü tanıtan Hoca, bu nüktesile ihtiyatkârlığı anlatmıştır.

Kendisine oyun yapmağa çalışanları boşa çıkarmış olması, ondaki sezîş kabiliyetini açıkladığı kadar, akla gelmedik ihtimalleri hesaba katmak, dirayetli, firasetli hareket etmek, tedbir almak gibi hususlara ait ihtiyatkârlığı da bu nüktesile anlatmıştır. Hayatta, kuruluş tuzakların atlanabilmesi, duyuş ve sezîş kabiliyetile birlikte ve daha çoğu, dikkat ve basiretle mümkün olur. Tedbirde kusur etmemek, bir işi dört tarafından düşünmek akılcıca bir harekettir. Tedbirlilik, ihtiyatkârlık insana zarar getirmez. Bu fıkradaki tez, bizde ötedenberi umumiyetle yanlış anlaşılanın âksine olarak evvelâ tedbire sonra kadere bağlanmayı telkin eder ki, doğrusu, asıl müslümancası da budur. Çünkü, Allah kul-larına akıl ve cüz'i irade ihsan eylemiştir. Bunun için her işde dirayet ve tedbir şarttır, ihtiyatkârlıkta, vелеvki ağaçtan öteye yol gidebileceğini düşünmek kadar ileri gitmek

şeklinde mahsûsun hilâfına da sapılmış olsa, körükörüne gaflet veya mücerred bir kaderciliğin insanın başına getirecekleri yanında, onun zihne telkin ve tahmil ettiği külfet hiç kalır.

SEN BENİM SESİMİN GÜZELLİĞİNİ O ZAMAN ANLARDIN!

Hoca merhum gençliğinde hamama gider. Hamamı tenha bulunca bir kayabaşı tutturur. Sesi pek hoşuna gider. Kendi kendine: «Benim sesim bu kadar güzel olduktan sonra neden müslümanlara dinletmeyim» diyerek hamamdan çıkınca doğru minareyi boylar, öğleye yakın bir zamanda temcit okumaya başlar. Aşağıdan biri seslenir :

— Be adam, bu berbat sesinle vakitsiz temcid okumaya ne zorun var?

— Molla minareden cevap verir:

— Eğer bir hayır sahibi buraya bir hamam yaptıraydı, sen benim sesimin güzelliğini o zaman anlardın.

Hocamızın bu fıkrasında ses mazmunile ilgili o kadar ince hakikat ve nükteler gizlidir ki, hiçbir devir ve zamanda tazeliğini kaybetmeyecektir. «Ses» eski mantıkçıların insanı tarifte bir unsuru asli olarak ele aldıkları diğer vasıf ve unsurlardan biri olan «mütekellim nefis» beyanına daırdır. İnsanların birbirile anlaşıp konuşmalarında, dilsiz işaretlerinden şüphesiz ki, çok üstün bulunan ses'in, his, arzu ve taleplerimizi beyan ve ifadedeki rolü izaha muhtaç değildir. Hocanın nüktesindeki esas, «ses» in «mütekellim nefis» ile olan batını ilgisidir, şekil ve zâhir kasdedilmiş değildir. Ses'in, su sesi, para ses, kadın sesi gibi cümlelerin hoşuna gittiğinde ittifak bulunan çeşitleri yanında bir de sahiplerinin beğenebilecekleri, yumurcak sesi, toy sesi, kartaloz sesi gibi nevlere vardır. Hocamızın, haddizatında güzel olduğuna dair hiçbir rivayet bulunmayan ses'ini bhusus hamamda beğenmiş olması, çok kerre «züğürdün hamamda öğünmesi» kabilinden, tecelliler vücude

getiren «enaniyet»- bencilik'e ait bir nükteye işarettir. Herkesin kendisini beğenmesi, toz penbeden, koyu menekşe rengine kadar süslü hayaller, nice nice niyet ve dilekler beslemesi bir realitedir. Ses, bu hayallere, dilek ve arzulara, hatta ihtiraslara bir âlet ve vasıta olunca, hususile bir de hamamın âksi sada yapan ve şimdiki amplifikatör vazifesi gören kubbesini güm, güm öttüren rolü, sıcaktan gevşemiş, buhardan neşvelenmiş arzular ve tahassüsler yanında, sahibine bir Davud itminanı verince tablonun ne olacağı meydandadır. Hocanın kendi sesini beğenip «müslümanlara dinletmek» istemesi işte böyle bir heves ve arzusunu tanıtmaktadır.

Lüzumsuz enaniyet duygularımız ve onların ilcaatı, gerek cemiyet ve gerekse şahıslarımız için ne kadar kötülükler ve mahcubiyetler tevlid eder; hele bu tecelliler dinî sahada olursa. Hocamızın minarede temcid okuması da bizdeki vazifelileri intibaha, halkı irşada, din hükümlerini zamanın icaplarına uygun şekilde tâlime çağırmakta, basma kabıp telkin ve vaizlerin halkın hoşuna gitmiyeceğini anlatmaktadır.

Hocanın fıkrasındaki bitiş beyanı, ses'in hoşı gidebilmesi için oracıkta, minare yerine hamam kubbesi ikame etmek gibi imkânsız ve tâdil edilemez bir hususa işaret suretiyle, hüsranlı bir intibahı ifade ediyor. Lüzumsuz, değersiz bencilikten, hüsranlı uyamış ve kendine geliştiren ha-

ŞU RAFTAKİ KARA KAPLI KİTABI İNDİRİN BAKALIM

Hocanın kadılığı esnasında biri gelip :

— Kadı Hazretleri, kırdı sığır yayılırken, galiba sizin olacak bir alaca inek bizim ineği karnından kakıp öldürmüş, buna ne lâzım gelir?

Deyince Hoca :

— Bunda sahibinin ne kabahati var? Hayvandan kan dâvası edilmez ya, der.

Bu sefer adam:

— Ben yanlış söyledim, bizim inek sizinkini öldürmüş.

Deyince, Hoca şu cevabı vermiş:

— Ha, o vakit mesele çatallaşır. Bana şu raftaki karakaplı kitabı indirin bakayım...

Hüküm ve kanaatlerimizde tarafsız olmamız lâzımdır. Kendimiz için istediklerimizi başkaları için de dilemek, kaçındığımız şeylerden başkalarının da sakınmalarını arzulamak ve buna gayret göstermek müslüman ahlâkının, insanlığın şiarlarımdandır. Hocamız bunu takdir temiyecek bir kimse değildi. Fıkranın sonradan uydurulanlardan olduğu hatıra getirildiği kadar, bir ibret dersi vermiş olmak için yapılmış bir lâfife olduğu da düşünülebilir. Bu ikinci ihtimal daha akla yakındır. Umumiyetle çuvaldızı karşıımızdakine batırmazdan, önce iğneyi, hem de pek küçük iğneyi nefsimizde denememiz bir ahlâk emridir.

İNŞALLAH BEN GELDİM

Geceleyin Hoca, karısıyla konuşurken:

— Yarın sabah hava yağmurlu olursa oduna, olmazsa çifte gideceğim, der.

Karısı:

— Hoca inşallah de, der.

Hoca insanlık hali olarak:

— Ne hacet, ikiden hâli değil, ikisinden birini yapacağım, der. Sabahleyin şehirden dışarı çıkınca bir sürü sipahi rastgele-
rek:

— Beri gel dayı, filân köyün yolu nerededir? Derler.

Hoca, kayıtsızca, bilmem derse de, sipahiler hocanın ses çıkarmasına meydan vermeden sille tokat önlerine katarak ve yayan yürüterek kasabaya kadar sürüklerler. Gece yarısı perişan ve bitkin bir halde evine dönen hoca kapıyı çalarak karısı, «kimdir o» diyince, şöyle der:

— Aç karıcığım, inşallah ben geldim...

Burada dinî, hayırlı, mübarek bir esasa ait nükte yapılmıştır. İcrasını kararlaştırdığımız fiillerimiz, yapılmasını düşündüğümüz işlerimiz için zaman payı bıraktığımıza göre, herhalde inşallah demekliğimiz, bunu hiçbir vakit unutmamamız lâzımdır. Resulü ekrem (S.A.). efendimize bile bu husus emr ve ihtar olunmuştur. Bütün müslümanların kavillerine ve fiillerine bu mübarek kelime beşaretli, yümnü başlangıç teşkil eder. Bunda müsebbibülesbab olan Yüce Tanrıdan, niyet ve dileğimizin hayırlı bir surette imkân ve fiil sahasına çıkışını tazarru ve niyaz hali vardır.

Bu mübarek kelime garp âleminde de islâm tasavvuf ve itikadının senbolü olarak tanınmış, takdiri ve insafı elden bırakmıyan çevrelerde hayranlık uyandırmıştır. Bâzı garp milletlerinin dillerinde de muadilleri mevcuttur. Meselâ, Almanların aynı mânaya kullandıkları (Hoffentlich) zikredilebilir. Fakat, bu temenni olunur sözü hiçbir vakit, Allah mümkün kılsa'nın feyzine erişemez. Karısının ihtarına rağmen, nasılsa insanlık halile, inşallah demeyen Hoca'nın ertesi günü sipahiler tarafından başına getirilenler, hepimizin ibret gözünü açmalıdır.

BİLENLER BİLMİYENLERE ÖĞRETSİN

Nasreddin Hoca, bir gün vaizetmek için kürsüye çıkar:

— Ey müminler, ben size ne söyleyeceğim, bilir misiniz? Der.

Cemaat:

— Hayır, bilmeyiz.

Demelerile Hoca:

— Siz bilmeyince ben ne söyleyeyim?

Diye kürsüden iner, gider. Yine bir gün kürsüye çıkıp aynı suali sorunca cemaat:

— Biliriz.

Derler. Hoca:

— Mademki biliyorsunuz, o halde benim söylememe ne lüzum var?

Der, yine çekilir, gider. Cemaat şaşırır. Bir daha kürsüye çı-

kar ve aynı suali sorarsa «kimimiz biliyor, kimimiz bilmiyor» demeye karar verirler. Hoca bir gün yine kürsüye çıkıp aynı suali sorunca:

— Kimimiz biliyor, kimimiz bilmiyor.

Cevabını verirler. Bunun üzerine Hoca şöyle söyler:

— Pek güzel.. O halde bilenler bilmiyenlere öğretsin...

Bu fıkrada üç mesele bahis konusu edilmiştir: Cahile ilim telkin etmenin zorluğu, ikinci cevapta, yarı bilgi sahiplerinin kendi noksan bilgilerine saplanıp kaldıkları, daha fazlasını kavrayamamaları, üçüncü cevapta ise, bilenlerin bilmiyenlere öğretmekle mükellef bulunduklarıdır. Cahili aydınlatmak zor, hüner ve sabır isteyen bir işdir. Fakat, yarı cahilin eğitimi koyu cahilin okutulmasından da meşakkatlidir. Bir cemiyet için en büyük tehlike, cahillerin mevcudiyetinden ziyade, yarı cahillerin, yarı münevverlerin çoğunluğundadır. Hele bu yarı cahillik ve yarı münevverlik din sahasında baş ve faaliyet gösterirse, tehlike bütünü büyür. Çünkü taassup ve irtican zemini ve vasıtası olur. Bunu kendi tarihimizde ve yakın zamanlardaki acı misalleriyle tecrübe etmiş bulunuyoruz. Halbuki, (Rabbinin adını anarak oku) hitabı celîli ile başlayan yüce dinimiz, yerdeki ve gökteki mükevvenatın insana müsahhar kılındığını beyan buyurmak suretiyle gerek şimdiki ve gerekse gelecekteki ilim ve fenlerin, inkışafların insanlığa mukadder olduğunu müjdeliyen Kur'anı kerim, beşer hayatının yegâne mânası olan ve insanın Hilkat sebebini teşkil eden, ilim ve marifetin yegâne sahibi hâlik, yine ilim ve fennin elverdiği âzamî düşünce genişliği ile idrâk edip, şükür ve hamd vazifesini ifa etmeği emr buyurmuştur. Şu halde her insana, hayatının sonuna kadar öğrenmek ve çalışmak, bu kadarla da kalmayıp bilgisinden, tecrübesinden diğerlerini de faydalandırmak farzdır.

«Bilmek» zamana, mekâna, şahsa göre değişen kıymet

hükümlerinden biridir. Bilgi ile bilmek arasındaki farkı ayırdetmemiz lâzımdır. «Bilgi» saf fikir cevheri halinde tabiatte yeretmiş mücerret bir mefhumdur. Bilmenin bilgiye bağlanması, şahsın yetiştirme ve kültür seviyesine göre ve onunla mütenasip bir keyfiyet teşkil eder.

İnsan yaşayışının bütün mânası ve muhtevası bilgi ve bilme münasebetleri üstüne kurulu fenomenler silsilesinin meydana gelişıyla ilgili ve ondan ibarettir.

Bilmek, kâinatın idrakinden başlayıp, müsbet ve manevî bilgi dallarında, hatta âdiyat nev'inden olan konularda kendisini gösterir. Bilginin zaman ve mekân inkişaflarına göre, hele müsbet ilim sahasında azçok istikrarlı bir durumu bulunmasına rağmen, bilmenin hareketli, değişik bir bünyesi olması vakıanın izafi mahiyetini açıklar. Zaten ilmin inkişafı da bu izafiyetten, yâni idrâk ve şuurda hasıl ettiği duyuş ve in'ikâs ihtiyarında «reception» unun çeşit çeşit, başka başka olmasındandır. Terakki dinamizmi budur.

Hoca fıkrasında, «bilmeyiz» cevabına karşı: «O halde ben size ne söyliyeyim» mukabelesile bilginin herşeyden önce, tahsil, terbiye gibi bir zemin üzerine kurulabileceğini, ancak bilenlerin veya bilmek istek ve ihtiyacında olanların bilgi hitap ve telkinlerine tâbi tutulabileceklerini açıklamış olduğu gibi, «biliriz» demelerine karşı: «o halde söylememe ne lüzum var» cevabı ârife târifin gerekmediğini, herkesin bilgisi kendisine mahsus olduğunu, bilineni tekrarda fayda bulunmadığını belirtmiş; üçüncü sıktta, yâni «kimimiz biliyoruz, kimimiz bilmiyor» beyanına karşılık, «o halde bilenler, bilmiyenlere öğretsin» hitabile de, bilginin şahıs inhisarı altında bulunmadığını, elbirliğiyle ve cümlelerin gayretile içtimaî bir zaruret ve vakıa olarak bilginin neşir ve tâmimi gerektiğini açıklamış yukarıda yaptığımız tahlili, mizacının fikir kompleksinde ifade ve teyid etmiştir.

YILDIZ YAPARLAR

Çocukluğunda Nasreddine:

— Yeni ay girince eski ayı ne yaparlar?

Diye sormuşlar. Cevap vermiş:

— Kırparlar, kırparlar yıldız yaparlar.

Eski ayın kırılıp yıldız yapılması, hatıraların kıymetlendirilmesini remzeder. Geçmiş zaman olur ki, hayali cihan değer, atalar sözü bunu ne kadar güzel mânalandırır. Bunca meşakkatleri kucaklıyan şu fani dünya hayatında, gül yaprakları üstüne düşen bahar şebnemini andıran tatlı hatıraların, o şebnem gibi uçup gitmesine, bir, ömür boyunca artık geri gelmeyecek o hatıralardan hafızada ancak bir iz kalmış olmasına hangimiz hayıflanmayız? Bahtiyar insan odur ki, hafızadaki o silik izleri, yıldızlar gibi ancak binlerce ışık senelik ötelerden de ziyası gelse, şuurunun neşesi ve hayatının neşvesi yapar.

Mazinin zulmet yerine, yıldız gibi parlamasına hepimiz gayret göstereyim. İnsan hayatının, zulmet yerine kendisine güneşi, yıldızı seçmesi bir idealdir. Büyük Alman şairi Goethe, «yerden göğe yükselip başını yıldızlara sürmek isteyen gafilin ayakları mücerred boşlukta sallanır,» der; bu megalomanlar - büyüklük hastalığına tutulanlar için bir ihtardır. Biz sâdece kafatasımızın içini manevî yıldızlarla bezemeğe bakalım.

KÖR DÖĞÜŞÜ

Hoca çocukluğunda da haşarı ve şakacı imiş. Birgün birkaç âmâ bir kahvenin peykesinde oturmuşlardı. Küçük Nasreddin de çarşıdan birşey almak üzere oradan geçiyormuş. Elindeki parakese isni şangır, şungur şakırdatarak:

— Alın şu paraları da bol, bol paylaşın,

der, fakat hiçbir şey vermeden uzakta bir köşeye çekilip seyre başlar. Âmâlar derhal: «Sana verdi, bana vermedi, hakkımı is-

terim» diye alt alta üstüste peykeden aşağı düşerler. Sopa, sopaya kavgaya tutuşurlar. Küçük Nasreddin karşıdan bunları seyrettikten sonra, şöyle söyler:

— İstek ör döğüşü buna derler.

Hayatın akışı, dirlik, düzenlik ister, yaşamının mânası budur. Kör döğüşüyle, yolunu şaşırان ihtiraslar ve onların sebep oldukları şuriş, karışık halleri kasdedilmiştir. İhtirasını soysuzlaştıran, süflileştiren kimsenin bu âlemdeki yeri, derin zulmet içine dalmış bulunan âmânınkinden farksızdır. Hatta, âmâ herkesin şefkat ve rikkatini üstüne çektiği halde, beriki nefret ve istikraha uğrar. Gerek şahıs, gerekse aile ve cemiyet olarak, süflî ihtiraslara, gayri meşru emellere, yolunu şaşırmış arzulara kendimizi kaptırmıyalım. Ölçülü insaflı hareket, meşru emel, gayrın hukukuna riayet, saadetimizin, dirliğimizin temel taşıdır. İnsanlar için felâketlerin en hazini, neye uğradığını, ne istediğini, niçin döğüşüğünü anhyamadığı, kör döğüşüne uğramasıdır.

BEN DE ZATEN PEŞTEMALA PAHA BİÇMİŞTİM

Hoca, Timurlenkle bir gün hamama girmiş, bir aralık Timur:

— Acaba bana şöylece ne paha biçersin?

Diye sormuş, Hoca:

— Elli akçe demiş.

Timur, şiddetle:

— Be iz'ansız, yalnız belimdeki peştemal elli akça eder.

Diyince, Hoca cevap vermiş:

— Ben de zaten peştemala paha biçmiştim. Size nasıl paha biçebilirim?

Hocanın bu fıkrasında doğru özlüğün ve açık sözlülüğün bir ibret dersi var. Hoca bu fıkrasile müdahenekârlığı, büyüklere yaranmak ve onları pohpohlamak gayretkeşliğini reddetmiştir. Her devirde, mevki ve kudret sahibi

insanların umumiyetle hoşlandıkları, alt tabakada bulunanların da türlü menfaat saikleriyle inceden inceye hesaplıyarak hoşla girmek ve çıkarlarını elde etmek için bir âlet ve vasıta gibi baş vurdukları müdahenekârlık, bütün dünyada, fakat yakın tarihe kadar her türlü tezahürleriyle Şarkta, politik bir an'ane haline gelmişti. Despotizmi körükliyen, tiranlığa yol açan bu oportunist ruh haleti, meydana getirdiği gayrimünevver ve insan haklarını nefyeden keyfi idare sistemiyle Şark milletlerini, medeniyet âleminde Garp milletlerininine nazaran asırlarca geriye bırakmıştır. Fıkırdaki tasarrufuna sınır tanımayan bir cihangir, yahut bir tiran da olsa, ona hakikati söylemekten çekinmemek, bir durumu olduğundan başka türlü göstermemek, hele şahıs menfaatına, çıkara dayanan küçük hesaplara girilerek onun uğruna amme işlerinin eyi surette görülmesine zarar betirecek pohpohlama yoluna sapmamak insanlık ve vatandaşlık icabıdır. Hoca, bu fıkrasile seciye üstünlüğüne delâlet eden şahsî cür'et ve cesaret halini mizahının zarif nüktesine bürüyerek, meselâ «size nasıl paha biçebilirim» gibi cinash bir surette ifade etmiş, bir bakıma, Timur'a şahsiyeti yönünden paha biçilemeyecek derecede değerli olduğunu bildirir gibi görünmekle beraber, onun Hocaya pek açık olarak, sorduğu sualin mukadder cevabına göre, üzerindeki peştemaldan gayrı değer taşımadığını anlatmak istemiştir. Timurün, celâdetli, yüksek seciyeli, kahraman osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazidle mânasız ve sadece aşırı bir hükümranlılık kaprisile cidale girilerek devleti zaafa ve harabiyete düşürmüş olması, aynı zamanda askerleri tarafından orta çağ usullerine uygun surette zulüm ve çapulculuklar ihtiyar edilmiş bulunması ihtimali karşısında, Timuru itham etmiş bir halde, şahsî meziyetlerine, ilim ve fazıl erbabına karşı gösterdiği yüksek iltifat ve müsamahacılığına rağmen, hakikî hislerini nükte kisvesine de bürüse, açıkca söylemek cesaretini göstermiş ol-

ması, ancak öğülmeğe değer bir ahlâk dersi tanıtmış bulunmaktadır. Aşağıdaki fıkra da aynı mahiyette, medeni cesaretin, doğru sözlüğün parlak bir örneğidir:

NEUZÜ BILLÂH

Timurlenk Hocaya demiş ki:

— Hoca bilirsün ki, abbâsî halifelerinden herbirinin ünvanı, Muvaffak Bilmâh, Mütevekkil Alâllah gibi şeylerdir. Ben de onların arasında olsaydım ünvanım ne olurdu?

Hoca, derhal şu cevabı vermiş:

— Ey sahipkırın, hiç şüphe etmeyiniz, sizinki muhakkak surette Neuzü Billah olurdu.

Evliya çelebi, seyahatnamesinin üçüncü cildinin onaltıncı sahifesinde, Hocanın Akşehirli olduğunu söyledikten sonra der ki:

«Gazi Hüdavendigâra yetişip ahdi Yıldırım handa neşvünema bulmuştur. Fazileti bâhire sahibi olup, hazırcevap, ashabı kerametden hakim, emri dinî dünyada müstakim ve mutedil bir ulu can idi.

Timur ile hemmeclis olmuştur. Timur han, şerefi sohbetlerinden hazzedip, ol hakimin hatırı şerifleri için Akşehiri muaf tutarak nehbügarat etmemiştir. Cemiğ lisanda işbu Hocaî dânanın nasayih ve letaifi darbimesel makamında müstameldir: Cümleden biri, birgün Timur, Hoca ile hamama gidip birer futa ile guslederlerken, esnayı kelimada Timur:

— Hoca efendi, ben ki, cihangir bir Padişahı zışanım, satılmaklığım lâzım gelirse beni kaç alırsın, der. Hoca:

— Kırk akçeye ancak alırım, cevabında bulunur. Timur:

— Behey Hocam, benim futam kırk akçe eder, der. Hoca:

— Ya, ben de kırk akçeye futayı alıyorum. Yoksa se-

nin gibi bir Moğol parçasını ne yapacağım, bir mangır bile etmezsin, dedikte, hazır cevaplığından Timur han hazzederrek vafir ihsanlar eder. Daha nice yüzbinlerce şütür gürbe letaifi var ki, dillerde destandır.

Yıldırım Han fevtinden sonra asrı çelebii sultan hanı Mehmet'de irtihali darıbaka buyurup, bu Akşehir haricinde kubbe ve türbei malumesinde defnolunmuştur. Canibi erbeasını parmaklık ihata etmiştir.»

Evliya çelebi'nin, Timurla hamamda konuşmasını böylece zikrettiği, Nasrettin Hoca olmayıp, (Ahmedî) mahlasını taşıyan şair, Taceddin İbrahim İbni Hızır beydir. Latifi tezkeresinin 82 nci sayfasındaki kayda göre, Sivaslı, Osmanlı müellifleri 2 nci cilt, 73 ncü sahifedeki kayda nazaran Amasyalı olduğu bildirilen şair, Yıldırım Bayezidin şehzadelerinden Emir Süleyman'a milâdî 1405, hicrî 808 de (İskendername) yi yazmıştır. Lâmiinin oğlu Abdullah tarafından Kanunî devrinde tamamlanan ve tezhip edilen letaif kitabında Ahmedînin Timurla bu şekilde lâtifeleştğini buluyoruz:

«Rivayet olunur ki, Timur Han diyarı Rum'a nüzul etti'kte, Rum'un zürafayı sühendanlarından (İskendername) sahibi mevlâna Ahmedî Timur Han'la tamam münasebet tahsil edüp, musahip olur. İttifak bir gün Timur Han'la aysüişret için hamama girerler; Timur Han, hoşhal olup, Mevlâna Ahmedîye der ki:

— Mevlâna Ahmedî, şol benim meclisimde olan ümera ve ashabımı ve nüdema ve tevabiîmi pahaya tutalım ve satılmış olsa, her biri negötürür? Görelim, der.

Ahmedî dahi, her mirzasına bir paha söyler, her ağasına bir kıymet tâyin eder. Timur Han dahi:

— Ya, ben ne getirürüm? der.

Ahmedî eydür:

— Otuz, kırk akçe getirürsün, der.

Timur Han eydür:

— Bu ne sözdür kü, hemen yalnız benim futam mez-dolunsa otuz, kırk akçe getirür, der.

— Ben dahi ded'ğim belindeki futa içindir ki, yoksa sen buçuk akçe değmezsin, der. Timur Han'ın hoşuna gelür. Ahmedî'ye tahsini firavan edüp, meclisinde olan altun ve gümüş aleti ve bezm esbab cümlesin Ahmedîye ihsan eder. (İstanbul: Ali Emrî ef. Kütüphanesi, No. 242 yazma Letaifi Lamiî adlı kitap, s. 15)

NASREDDİN HOCA İLE DEHRİ

Timurlenk Akşehirde iken bir dehrî gelip, tercümanı vasıtasıyla en büyük âlimlerle imtihan olmak istediğini bildirir.

Nihayet bunu Hoca ile karşılaştırmaya karar verirler. Ve Hocaya bildirirler. Hoca der ki: herifi susturmağa çalışırız, fakat muvaffak olamazsam, «o divâne meşrep bir adamdır, kendi kendine ortaya çıktı, asıl âlimimiz başkasıdır.» Diye anlatırsınız.

Nihayet Timurun huzurunda meclis kurulur. Dehrî, Timurun yanına gelip sol tarafına oturur, Türk âlimini bekler. Başında kocaman bir sarık, sırtında geniş kollu bir biniş bulunduğu halde bir iki mollasıyla birlikte Hoca görünür, Timurun sağ tarafına oturur.

Dehrî ortaya gelerek itina ile bir daire çizer, sonra cevap bekliyerek Hocanın yüzüne bakar. Hoca kalkıp dairenin ortasından bir çizgi çizererek ikiye taksim ettikten sonra, dehrînin yüzüne bakar, sonra tekrar bir çizgi çekerek daireyi dörde ayırır. Üç bölümünü kendi tarafına çekip bir bölümünü dehrî'ye doğru elinin tersiyle iter gibi yapar.

Dehrî, takdir dolu nazarlarla bakarak cevabını tamam aldığını anlatır. Sonra, elini açılmış lâle gibi parmakları yukarıya doğru kalkık olarak tutup bir kaç kerre yukarıya doğru sallar. Hoca da onun âksi olarak elinin üstü havada parmakları aşağıda olmak üzere bir işaret yapar. Dehrî, bunu da kabul eder.

Sonra dehrî, kendisini eliyle gösterip parmaklarıyla yerde hayvan yürümesini taklit eder, derken karnını göstererek birşey çıkarır gibi işaret eder. Hoca cebinden çıkardığı bir yumurtayı göster-

dikten sonra iki kolunu sallıyarak uçar gibi yapar. Dehri bunu da beğenerek kalkar Hocanın ellerini öper.

Herkes Hocayı tebrik eder, her taraftan hediyeler yağmıya başlar. Bundan sonra Timurlenk Dehriyi bir kenara çekerek tercümanını vasıfasiyle bu işaretlerin mânasını sorar.

Dehri der ki:

Dünyanın yuvarlaklığı hakkında İslâm ülemasının fikrini öğrenmek istedim, bu sebeple arzın yuvarlaklığını işaret ettim. Nasreddin Hoca Hazretleri bunu teslim ettikten başka üstüva hattını işaretle dünyanın yarısı şimal küresi, yarısı cenup küresi olduğunu söyledi. Sonra, dünyayı dörde ayırarak üç parçası deniz, bir parçası kara olduğunu anlattı, ben ellerimi yukarıya doğru kaldırarak yerden nebatların, ağaçların, menbaların, mâdenlerin çıktığını anlattım. Buna karşılık Hoca Hazretleri bunların husule gelmesi gökten yağmur yağışını, güneş ışığının vuruşunu vesaireyi anlattı. Sonra kendimi göstererek insanların ve elimle işaret ederek yeryüzünde yaşayan diğer mahlûkların birbirinden ürediklerini anlattım. Halbuki, ziruhlardan mühim bir kısmını unuttuğum, cebinden bir yumurta çıkararak ve eliyle uçar gibi yaparak gök yüzündeki kuşları da anlattı. Binaenaleyh bu büyük âliminizle ne kadar iffihar etseniz haklısınız, diye sözünü bitirdi.

Sonra, Hocanın başına toplanarak ondan sordular. Hoca da şöylece anlattı:

— Yahu, siz bu adamı bana âlim diye tanıttınız. Halbuki bu aç gözlü herifin biri imiş. Yere bir daire çizerek «ah bir tepsi börek olsa» dedi. Evvelâ ikiye böldüm kardeş payı yaptım baktım aldır-dığı yok, dörde böldüm, üçünü kendim aldım, birini ona bıraktım, zavallı razı oldu. Sonra işaretle «bir tencere pilâv kaynatılsa da kofarılsa yesek» dedi. Ben de işaretle üstüne tuz, biber, fıstık, üzüm koymak ve yağ dökmek lâzımdır, dedim. O mesele de hallolundu. Sonra, eliyle kendisini ve karnını işaret edip eliyle yürümek taklidi yapıp uzak yoldan geldiğini, niçe zamandır iyi bir yemek yemeğe hasret çektiğini anlattı. Ben de işaretle bildirdim ki, ben senden daha açım. Karnımın boşluğundan o kadar hafifim ki, kuş gibi uçacak haldeyim. Sabahleyin kalktım, kadın katık olarak bir yumurta verdi, onu da yemeğe vakit bulamadım. İşte mesele bundan ibarettir. Ortada şaşacak bir şey yok...

Fıkıradaki aklın akıldan üstün olduğu, iltibasa mahal verecek durumların çeşitli anlayışlara yol açacağı belirtilmiştir. Fıkranın son kısmı, Hocanın cehaletini açıklar gibi bir mâna ifade etmekte ise de, Hoca bu teşbih ve misâlleri, galip ihtimalle hâdiseyi tehzil etmek, ilmi mevzuları kavramaktan âciz bir kalabalığı neşelendirip, tatyip etmek için irad etmiş olsa gerektir. Karşılaşma ilmi bir mübareze ve mübahase olduğuna göre, velev ki, işaretle anlaşmak suretiyle tefekkür haddinin kemali araştırılmış olsa da, Hocanın durumu zekâsiyle, bilgisiyle kolladığı kolayca tahmin edilir. Avrupada Kopernik ve ondan sonra ancak onyedinci asırda Galile tarafından yürütülen ve büyük bir taassup ve gerilik zihniyetiyle tecrim edilen ilmi bir hakikatın ondan asırlarca evvel halife Harunurreşid'in oğlu Me'mun zamanında İslâm âlimlerince bilinmesi ve hattâ dünyanın derecelere ayrılması gibi şark ilminin parlak bir zaferini teşkil eden hususun eski medrese tahsilinin esaslılığı yönünden Hocaya malûm bir keyfiyet bulunduğu tahmin edilebilir.

Üst tarafı yine umumî malûmat çerçevesi dahilinde zekânın istihraçlarda bulunmasından ibarettir ki, Hocamızın dehâ derecesine varan keskin zekâsiyle Dehriye mağlûp olmayacağını kabul etmek için ortada kifayetli ve mâkul sebepler vardır.

ALLAH İLE KUL ARASINA GİRİLMEZ.

Hoca her seher vakti «Yarabbi bana bin altın ver. Dokuz yüz doksan dokuz olursa almam» diye dua edermiş. Komşusu olan bir yahudi her gün bu duayı işitirmiş. Bir gün ne olacağını merak ederek bir kesenin içine dokuzyüz doksandokuz altın koyarak bir seher vakti Hocanın duası sırasında bacadan içeri atar; dinlemeğe başlar. Hoca paraları görünce duasının kabul edildiğini pek çok hamdûsenalar ederek altınları alır, sayar. Dokuzyüz doksandokuz tane olduğunu görür, vaziyetini hiç bozmayarak: «Dokuzyüz doksandokuzu veren Allah, birini de verir» diyerek hemen kabullebilir.

Yahudi işin bu neticeye vardığını görünce telaşa düşer. Ortalık ağanır ağarmaz Hocanın evine koşar ve gülererek:

— Hocam şu bizim altınları ver, der.

Hoca ciddi bir tavırla:

— Bezirgân, sen deli mi oldun? Benden ne parası istersin? Ben senden para istedim mi? Sen bana elinle bir para verdin mi? Deyince yahudi:

— Canım Hocam, senin her seher vakti duanı dinliye, dinliye bakalım Hoca sözünde durup bir tane eksik olduğu için kabul edecek mi diye o parayı ben attım.

Hoca alaylı, alaylı gülererek:

— Be yahudi, şu uydurduğun masala kendin inanıyor musun? Hiç bir yahudi tecrübe için adamın bacasından bu kadar para atar mı? Cenabı Hak bu kadar niyazım üzerine onu bana ihsan etmiştir.

Diye ciddi bir surette sözü keser. Yahudi bu işin aralarında bitmiyeceğini anlayınca mahkemeye dâvet eder. Hoca:

— Ben mahkemeye gitmekten kaçınmam. Ancak buradan oraya yayan gidemem, der.

Yahudi güzel bir katır getirir. Hoca:

— Benim haysiyetim var, bu eski cübbe ile hâkimin huzuruna nasıl çıkayım? Der.

Yahudi, Hocayı yola getirmek için gayet kıymetli bir kürk getirip giydirir. Katıra biner, giderler. Kadının huzuruna çıkarlar. Kadı ne istediklerini sorunca yahudi söze başlar:

— Kadı Hazretleri, bu adam benim dokuzyüz doksandokuz altınımı aldı. Şimdi inkâr ediyor, der.

Kadı Hocaya ne diyeceğini sorunca, Hoca:

— Kadı Hazretleri, bana eliyle bir para vermiş midir? Sorunuz.

Deyince Yahudi meseleyi baştan sonuna kadar anlatır.

Hoca gülererek:

— Bu Yahudi benim komşumdur. İhtimal ki, ben para sayarken iştmişdir. Hakikaten Rabbim bana birçok altın ihsan buyurdu. Daha bunun nice katını vermeğe de kadirdir. Bu yahudiye gelince bir müslümana, ölüm derecesine gelse bile bir para vermez. Bir dolapla benden malımı almak ister. Şimdi sorsanız binip buraya geldiğim dışarıda duran katıra da sahip çıkar.

Deyince Yahudi katırı da elden çıkarmak korkusuyla:

— Elbette benimdir. Mahkemeye yayan gelmemek istediğin için daha şimdi altına çektim, der.

Kadıya bir tereddüt gelir. Hoca hemen:

— Gördünüz ya, şimdi sırtımdaki kürke de sahip çıkar, der, demez Yahudiye büsbütün fenalık gelerek:

— Öyle ya o da benimdir.

Deyince artık kadı hiddeflenir:

— Beher şirret Yahudi, hem cümlemizin tanıdığı böyle bir muhterem, mallarını gasbetmek, hem de mahkeme ile eğlenmek istiyorsun.

— Yıkıl dışarı.

Diyerek mahkemeden kovar.

Hoca büyük bir vakar ile kürküne bürünüp katıra binerek evine gider. Sonra ümitsiz bir halde başını dövmekte olan komşusu Yahudiye çağırır. Mallarını tamamen teslim ederek gönlünü aldıktan sonra şu sözleri söyler:

— Bir daha Allah ile kul arasına girip kimseyi rahatsız etme.

Hocamızın bu fıkrası, hâdiseyi hazırlayış, ona veçhe verme, sonra ondan ibretli netice çıkarma tarzı itibarile ne kadar hakîmanedir.

Fıkra da evvelâ yahudinin boşa çıkan düzeni ve alayı, ikinci olarak Hocanın Yahudiye üstadane bir şekilde atlatışı ve yaya bırakması, üçüncü olarak ta sade Yahudiye değil, fakat herkese bir hikmet dersi vermiş olması yer almıştır. Allah ile kul arasına girilmemesi islâmîlığın başlıca şart ve esaslarından biridir. Hocanın, Allah'a karşı vaki n' yazında muziplik için araya giren Yahudi onun hakîmane, üstadcasına tertibile kâfi derecede eza görmüş ve bu ona ibretli bir ders teşkil etmiştir. Sırası gelmişken işaret edelim: Diğer dinlerde Allah ile kul arasına girmek gayrêtkeşliklerini işitiyoruz. Meselâ Hristiyan ruhanilerinin günah çıkarma'ları bu cümleden olsa gerektir. Fakat

müslümanlıkta ruhbaniyet bulunmadığından bu türlü faaliyetler yer bulmamıştır.

Bununla beraber, fıkradaki, Allah'la kul arasına girmemek ihtarı herkese yapılmıştır. Hayatta birçoklarımız, bu kudsi vecibeye maalesef gereği gibi riayet göstermiyoruz. Yüce peygamberimizi bile ancak tebliğle mükellef tutan aziz dinimiz, Allahla kul arasında yalnız ahrettteki peygamber şefaatinin başka tavassut kabul etmemiştir. Böyle olduğu halde, vazifeleri ancak dinin hükümlerini halka anlatıp onu irşaddan ibaret olması lâzım gelen ve din adamı diye ortada geçinen bazı insanlara da böyle tazip ve ihtarlar gerekiyor. Hepimiz kıssadan hisse çıkaramız.

YE, KÜRKÜM YE.

Hoca davet olduğu bir ziyafete eski elbisesi ile gider. Kimse ehemmiyet vermez. Hemen gizlice oradan sıvışır, evine koşarak yeni elbiseleriyle kürkünü giyer, geri dönüp gelir. Bu defa Hocaya ikram ve iltifat fazladır; baş sofraya oturturlar, nefis yemeklere işaretle buyurur, derler.

Hoca, kürkünün yenini yemek sehanına uzatarak;

— Buyur kürküm, der.

Oradakiler:

— Hoca ne yapıyorsun?

Deyince, olanı biteni anlatarak şu cevabı verir:

— Madem ki, ikram kürkedir yemeğe de o buyursun.

Alayışe, zevahire kapılmak, kılığa kıyafete itibar göstermek, insanların her devir ve zamanda zaaflarından birini teşkil etmiştir.

Evlerimizde misafirlerimize ikram için bulundurduğumuz yaldızlı, renk renk süslü kâğıtlara sarılı mağşüş şekerlere bilerek verdiğimiz ehemmiye ve itibar gibi, ham ervahın da mevkiine, kıyafetine ehemmiyet vermediği, ya

zozraki bir muâşeret yahut da dalkavukluk icabatından sayıyoruz. Değerle mevki ve itibar, şahsî meziyetle kıyafet imtizacı olursa herkesin hakkile hürmet ve riayetini celbetmeğe hak kazanır. Fakat, cevherine rağmen kılığı kötüdür diye marifet ehlini hor görmek, kılığı düzgün hamervahtan dun tutmak, adi bir kâğıda sarılı pırlantayı, içindekini tetkik etmeden çamura atmağa benzer. Hoca acı bir telmihle bu aldanışı, zevahirciliğin değersizliğini anlatmıştır.

EMEK ÇEKTİM AMMA, AY DA YERİNE GELDİ

Hoca, bir gece evinin bahçesindeki kuyudan su çekiyormuş, kuyda ayın âksini görür. Karısından çengeli ister, ayı çıkarmak için çengeli salar. Kuyuya sarkıtılan çenkel, bir taşta takılır. Hoca bütün kuvvetile çengeli yukarıya çekmiye çalışır. Nihayet çengelin kurtulmasile sırt üstü yere düşer. Biraz şaşkın şaşkın etrafına bakındıktan sonra gökte ayı görür. Doğrularak şöyle söyler:

— Hamdüsena olsun, çok zahmet çektim amma, hele ay da yerine geldi.

Zahirde bir belahat eseri gibi görünerek Hocaya isna-dı yersiz sayılabilecek bu fıkrada da muhtelif dersler vardır.

Bu fıkrada aldanış hüsrânı, insanın başından büyük işlere karışması sonucu ve büyüklük hastalığı denilen «Me-galomanî» teşrih edilmiştir.

Gökteki ayın kuyu içinde aranması, büyük ve heyecanlı ümitlerle onu çıkarıp elde etmek için kuyuya çengel salınması, ve nihayet taşta takılmış çengelin kurtulmasile sırt üstü yere düşülerek bu füsunlu ümit ve rüyadan uyanılması ve neticesi hüsrân olduğu halde ayın yerine getirildiği gibi tabiat üstü boş bir ümide kapılınarak ondan gurur ve haz duyulmasının hikâye edilişi da yukarıda işa-

ret ettiğimiz, insan ruhunun anlaşılması daima güç karışıklıklarına işaret olunmuştur.

Hocanın bu fıkrası, Servantes'in, yel değirmenlerine mızrakla saldıran Don Kişot'unun macerasından şüphesiz daha güzel buluşlu ve öğreticidir.

Hayata sonu böyle aldanış ve hüsrarla neticelenmiş aşırı ümit ve isteklere velev bir defa olsun kendisini kaptırmamış bulunmamıza raslamanın imkânsızlığına işaret etmek yerinde bir müşahede teşkil eder.

Ümid ve hayal, insan ruhunun engin denizinden coşup ta gelen şevk, heves ve gayret dalgalarıdır. Bahtiyar adam olur ki, zavallı tekesini bu çöskün adlgalara en çok uğradığı halde, selâmet ve hakikat sahiline ulaştırmış olsun. Fatak aldanış da bir ihtiyaçtır, iradenin törpüsüdür.

İnsanın, kendisini tartması, kabiliyet ve liyakatini en derin köşelerine kadar yokhyarak, mevkiini, rolünü, işini, buna göre gayelerini tâyin etmesi ve bunlar arasında ahenkli, imtizaçlı bir kaynaşma vücade getirmesi, hayat programını böylece hazırlaması, istidadının takatinin üstündeki işlere karışmaması lâzımdır. Fakat, hayat mücadelesini böyle bir ayarlayışla hangimiz yürütüyoruz.

Aldanışlarımızın küçük çapda olmasını temenni edelim; bu tokdirde kayıplıdan ziyade kazançlı bulunuruz, çünkü bu hayat törpüsüyle irademizin zaafalarını gidermiş, hayat programımızın aksaklıklarını tanımak, teşhis etmek imkânlarını elde etmiş, onları düzeltmiş takviye etmiş oluruz.

Aldanış hüsrân şeklinde tecelli ederse ruh çöküntülerine sebep olur. Kendimizi bu türlü âfetlerden korumak, terbiyesi halinde başarıya çalışalım. Değilse, boşa giden bahtiyarlığımızın kıymetini bilmek ve onu her zaman elde

bulundurabilmek için hislerimizi ve heyecanlarımızı ölçülü, muvazeneli olarak uyanık tutmak mehareтини, irade cehd'miz, sakatlığa uğrıyan ruh haletimiz pahasına, kuyuya âksi düşen ayı yerine getirdiğimizi megalomanlık halile idd'aya kalkışsak bile, halimize yalnız insanlar değil, gökteki ayın kendisi de güler. Vah o gafillere...

ER OLAN SÖZÜNDEN DÖNMEZ.

Hocaya kaç yaşında olduğunu sormuşlar. Kırk yaşındayım, demiş. Arası on sene geçtikten sonra tesadüfen yine sormuşlar. Yine, kırk demiş.

— Hoca sen bundan on sene evvel, kırk yaşındayım, demiştin .Şimdi yine kırk diyorsun.

Deyince Hoca şöyle söylemiş:

— Er olan sözünden dönmez. Söz bir Allah bir. Yirmi sene sonra da sorsanız yine söyleyeceğim budur.

Yağ... İnsanların, şu fani dünyadaki zavallı ömürlerinin ölçüsü. Hiçbir ölçüye benzemiyen, ikmal ve tashih edilemeyen, bununla beraber tenzili de kabil olmıyan bir ölçü. Yaratan Ulu Tanrının mutlak tasarrufu ile evvelden takdir ve tâyin edilmiş ölçü..

Hayat sonrasının akıl ermez sırları karşısında, insanın yaşamak ihtiyacıyla bir can kurtaran sim'di gibi sarıldığı, bütün hassasiyet ve itinasını üzerine teksif ettiği ölçü...

İyi, kötü yılların binlerce hâdiselerile dolu bâzan bu yıllar ve hâdiseler dağarcığının şişkinliğinden onu yüklenmiş bulunanların belini de büken zavallı insan hayatı ve bu zavallılıkla mütenas'ip ürkek düşünce değil midir ki, bizleri yaş üzerinde bu hassasiyetle bu konuda kendi kendimizi aldatmaya sevk ediyor. İnsan zaaflarının birinci plân-da gelenlerinden birisi de budur.

Çocukluk demlerinin başıboşluk, kayıtsızlık hallerile çevrelenmiş gülgün devri, delikanlılık çağlarının buhranlarına rağmen, toz pembe hayal ve sevgi ufuklarını fethe-den füsunlu hatıralar yığını olmasa, olgunlaşma dediğimiz devrin bünyesini işlememiş bulunsa, ihtiyarlığın teselli ve tevekkülünü nereden bulur, yaşamak için istek ve heves nasıl gösterebilirdik.

Şu halde geriye dönme tahassürü yaş bakımından, insan için bir tabii sevk halindedir; buna gençliğe ait güzellik ve taravetin muhafazası iştiaf ve ihtiyacını da koyarsanız daha şedid bir özleyiş ve iç çekiş halinde tecelli eden dişi ihtirasına temamlle mâzur görmüş bulunuruz. Fakat bu ihtiras daha basit âmillere dayansa ve daha sönük de olsa biz erkeklerde de mevcut değil mi?

Bununla beraber, temeli aldanış olan bu ihtiras, insanın ruhunu enerjik ve dinamik tutmaya yaraması bakımından, zararlı değil, belki de terakki dinamizminin faktörleri arasındadır. Hoca yukardaki fıkrasıyle insan ruhunun derinliğinde yaşayan, türlü türlü meyveler veren bir özleyiş ihtirasına temas etmiştir.

Yaş bir müddet sonra insanların zaafını teşkil eder. Bu vâd'de bayanların hassasiyeti malûm olduğu üzere daha fazla olmakla beraber, bayanların da çoğu, hele gençlik ile orta yaş çağı arasındaki haddi fasılda, maziye tahassür hastalığına tutulurlar. Hayat kırkında başlar sözünün bu tahassür ızdırabını gidermeğe yarıyan sihirli bir teselli vasıtası olarak kullanıldığı muhakkaktır.

Bununla beraber, kırk yaşı, dinamik hayat nizamından statik devreye geçiş dönüm noktasını teşkil ettiği için, enerjik hayat istihalelerinden olgun bir tevazüne, fırtınadan sükûnete varışda, hayal olan bir mazinin fantezileriyle örtülü feerik muhitini teşkil eyler. İnsan, başı dik ve gözü pek

gençlik âleminde bu feerik muhite girerken sendelemez, ve beraberinde iyi şeyler getirdiğine kani olursa, uzun zaman bu âlemin zevk ve saadet hazları içinde olanlarla baş-başta yaşar, hattâ ihtiyarlık çağında bile gönlü genç, ruhu izinde bir halde hayat sürer. Hocamızın, kırk yaşından yukarı çıkmak istememesi, gençlik demlerinin tatlı ürperişlerini olgun hayat çağının başlangıcında zevkle hissetmiş olmasındandır. Onun için Hocamıza kırk yaşından yukarı çıkmamakta ve ihtiyarlığı kendisine kondurmamakta hak vermek lâzımdır.

Hocamız, esprisine has zarafetle hiç bir devrede değişmiyecek bir hakikat olarak hemen herkesin mizacına ve temayülüne, temennisine işaret etmiş, bunu güzel bir fıkra halinde psikolojik faktörleriyle ifade eylemiştir.

ONLAR PERDEYİ BULAMAZLAR DA ONUN İÇİN...

Bir mecliste lâtife maksadiyle Hoca'nın eline bir saz tutuşturarak:

— Hoca, lütfen şunu çal da dinliyelim, derler.

Hoca, sazı sapından yakalayıp, mızrabı aşağı yukarı gezdirir. Acı acı sesler çıkar.

— Canım Hoca, saz böyle mi çalınır? Parmağını tellerin üzerinde oynatmak, perdelerde gezinmek lâzım, derler.

Hoca cevap verir:

— Onlar perdeyi bulamazlar da aramak için gezinirler. Ben buldum, neden boşyere gezineyim.

Bu fıkra ile bilgi ve mârifet noksanının örtülmesi kastedilmiştir. Hayatta birçok misal ve örneklerine rastladığımız veçhile, bilir ve anlar görünmek, maalesef bir hakikattir. «Kişi noksanını bilmek gibi fâzilet yoktur» ata sözüne rağmen mahcuplukla sonuçlanan böyle kötü bir duruma düşmemek için lâzım gelen basireti ekseriya gösteremeyiz.

İnsanın kendi irade ve ihtiyariyle bu şekilde müşkül bir vaziyete düşmesi, lüzumsuz bilgiçlik taslamak şeklinde kapris eseri olabileceği gibi, bâzan hâd'satın hazırladığı emri vâkiler suretinde de tezahür eder. Bilgiçlik taslamak, bu vâdideki zaafılarını örtebilip hissettirmemek zekâ ve sempati işidir. Hoca, müzik fennine aykırı da olsa, verdiği cevapla müsellemlenmek olan zekâsını harekete geçirmiş, pek sevilmiş şahsiyetine karşı beslenen sempatiye güvenmiş ve nazlanmıştır. Fakat, herkes Nasreddin Hoca olamaz. Esasen yedi yüz senedenberi ikinci bir Nasreddin Hoca gelmemiştir. Mahcupluğa uğramak, bu yüzden sevgi ve sempati kaybı suretiyle mânevî; iş, meslek ve sanatımıza karşı itimatsızlık doğurmak sebebiyle maddî zararlara uğratacak, yüzümüzü boşyere kızartacak kötü bir duruma düşmek istemiyorsak, bilgiçlik taslamaktan, olduğumuzdan başka görünmekten, zaafılarımızı ve kusurlarımızı; aczimizi tanınamaktan, temelsiz, esassız şekilde nefse güvenmekten çekinmemiz lâzımdır.

BENİM NEFESE BİRAZ DA KATRAN İLÂVE ET...

Bir köylünün keçisi uyuz olmuş, katran sürmesini tavsiye etmişler. Köylü keçisini alıp, Hocaya getirerek:

— Hoca, senin nefesin uyuz illetine birebirmiş. Şu keçiye bir nefes et, der.

Hoca, şöyle cevap verir:

— Nefes ederim amma, illetin bir an evvel hayvandan defolmasını istersen, benim nefese senin tarafından da biraz katran ilâve etmelisin...

Mâneviyata kâmil bir şekilde inanışla birlikte, müsbet ve mücerrep bilgileri ve onların maddî vasıta ve tesirlerini de ihmal etmemek, tedbire baş vurmak lâzımdır. Allah-ü Taâlâ sebeblerden, sebebler halk buyurucudur, dinimiz imân

ve akide yanında, müsbet ilme, mârifete ve bilgiye de aynı önem ve inanışın gösterilmesini, tedbirlerde kusur ve boş bir tevekkül gösterilmemesini emreder. Hoca, nüktesiyle bu hak-kate temas etmiş, cahilâne tevekkülün asılsızlığını ifa-de etmiştir.

ALLAH VERSİN...

Bir gün, Hoca evinin damını tâmir ederken bir adam kapıyı çalar. Hoca, yukarıdan seslenir:

— Ne istersin?..

Adam cevap verir:

— Biraz aşağıya geliniz.

Hoca, aşağıya inip kapıyı açınca, adam:

— Sadaka isterim, der.

Hoca, hiddetlenir, fakat halini hiç belli etmeden:

— Yukarıya gel, der.

Fakir, evin damına kadar çıkınca Hoca:

— Allah versin, der.

Fakir :

— Peki, amma mademki boş gönderecektin, niçin aşağıda söylemedin?..

Deyince, Hoca şu cevabı verir:

— Ya ben yukarıda iken, sen niçin söylemedin de beni kapının önüne kadar indirdin.

Burada soğukkanlılıkla yapılan misliyle mukabeleden bahsedilmiştir. Hiddetin yenilmesi, soğukkanlılık tevlit eder. Hocanın, fıkrada anlatıldığı gibi hiddetini yenmiş olması, hâdîseleri hoşgörülülikle karşılamak, umursamamak yönünden onun karakteristiğini teşkil eden hususiyetlerden biridir. Fakat kend'sini lüzumsuz yere aşağıya indirmek suretiyle sadaka temini bakımından emri vâki, aynı zamanda muziplik yapan dilenciye de bu serin kanlılığa rağmen cezasız, mukabelesiz bırakamazdı. Onu yukarıya çıkarıp boş

savmak suretiyle bunu yapmıştır. Hepimiz misliyle yapacağımız mukabelelerin böyle zararsız, sevimli, ibret verici olmasına, suç ve kabahat teşkil etmemesine, fakat hiddetimizi daima yenmeğe, serin kanlı olmağa çalışalım.

BU DA DÜŞÜNMESİNİ BİLİR...

Bir gün Hoca, pazarda güvercin kadar bir kuşun on iki altına satıldığını görünce, hemen eve gider, baba hindisini koltuğunun altına kısıtırarak pazara getirir. Mezada verir, on iki akçeye zor çıkar.

Hoca itiraz eder, az evvel bundan çok küçük bir kuşun on iki altına satıldığını söyleyince:

— Ha, o tutı kuşudur, gayet iyi lâkırdı söyler, derler.

Hoca, koltuğunun altında gözleri kapalı, sessiz duran hindiyi göstererek:

— O iyi lâkırdı söylerse, bu da gayet iyi düşünür, der.

Konuşmakla düşünmek, söylemekle dinlemek arasındaki hadleri ve münasebetleri iyi tartmak, yerine göre, akıllıca, ârifane ve zarıfâne hareket etmek lâzımdır. Konuşmadan evvel, atalar sözü gibi, boğazın dokuz düğüm olduğunu, her sözün, kapılıp koyuluverilemeyeceğini, bülbülün çektiği dîli belâsı olduğunu iyice tartıp düşünmemiz, sözlerimizin ilzam ediciliğini, mes'uliyetini neşinen kabul etmemiz lâzımdır. Başkaları konuşurken de samimiyetle dinlememiz, fikre saygı ve müsamaha göstermemiz iyi bir muâşeret ve terbiye borcudur. Tutı kuşu gibi, ağızdan kapma, ancak öğretilenlerin ne olduğunu idrâk etmeden, önünü, arkasını düşünmeden konuşmaktan, bu sebeple başa binbir mihnet getirmektense, baba hindi gibi susmak evlâdır. Ecdadımız: «söz gümüşse sükût altındır — bir söyle, bin dinle» demişler mi?..

BİR NÂRA DA BENİM İÇİN AT...

Hocanın sipahî bir komşusu varmış. Her akşam eve gelişinde bir

nâra alt katta, bir nâra orta katta, bir nâra da üst kattaki odasında atarmış. Hoca, bir gün, bunun sebebini sormuş. Adam, mademki merak ediyorsun, gel beraber, sebebini anlarsın demiş. Hocayı, önce ahıra götürmüştü. Orada bir küheylan göstermiş:

— İşte ben Niğbolu cenginde, bu atla Akşehir sipahilerinin önüne düşüp zafer kazandım, der nârayı atar.

Hoca, hak verir. Birinci kata çıkarlar. Orada bir silâh koleksiyonu göstererek bunlardan bir kısmının ecdat yadigarı olup zaferler kazandırdığını, bir kısmının da ganimet malları olduğunu söyler; bir nâra atar.

Hoca, bunu da takdirle dinler. Sonra haremini çağırıp, Hocanın elini öptürür. Hoca bakar ki dünya güzeli bir kadın. Sipahî bunu da anlatır:

— Bu kadın, Yıldırım Bayezid'in Mariçe adındaki hatununun akrabası bir Sırp prensesidir. Ben, Mariçeyi Yıldırım'a getirmek üzere memuren Sırbistana gittiğim zaman, beni görüp âşık olmuş. Nihayet evlendik. Ahlâkı ve terbiyesi güzelliğinden üstündür.

Dedikten sonra, keyfinden üçüncü nârayı da atınca, Hoca şöyle söyler:

— Her üçünde de hakkın varmış. Bundan sonra bir nâra da benim için at...

At, silâh, avrat, Türklerin ötedenberi üzerine titredikleri, birer muazzez varlıktır. Bunların her üçü de kahramanlık konusu ve merd bir millet olmanın remzidir. Atı eşkin ve kıvrak, silâhı tesirli ve işlek, avratı seçkin ve şakrak olan tam bahtiyar sayılırdı.

Sipahî bu bakımdan bahtiyar ve neşesinin timsali olan nâralarını atmakta da cidden haklı imiş. Hocanın da bu bahtiyarlığa imrendiği, atılan nâraları haklı bulduğu, «bir tane de benim için at» demesinden anlaşılıyor. At, silâh, avrat; hamasî devrimizin kanımızı coşturan, irademizi şahlandıran üçlü bir sembolü idi. Ne yazık ki, devir ve ilcaat bu üç kahramanlık sevgilisini gölgede bıraktıracak, hattâ onları unutturacak surette, tıpkı Musayı ve on emri «Evamiri âşere» yi unutarah altın buzağıya tapmak suretiyle maddeci hırslarını açığa vuran Beni İsrail gibi, madde ve menfaati remze-

den para'yı ön plâna geçirdi. Bu gerileyiş, bu mânevî çöküntü d.nimizin yüce esaslarına tamamiyle aykırı olduğu gibi, millî karakterimizin asil hasletlerini de inkâr mâhiyetindedir. At ve silâh gözü pek millî yaşayışımızın an'anevî timsali, kadın, geçici zevklerin değil, fakat sağlam ailemizin, ecdattan kalma terbiyemizin sembolü idi.

Milletler haması devirlerini geçirmişler ve içtimaiyat ilminin mübalâğalı iddiasına göre bugünkü kompleks merhalesine ulaşmışlardır. İnsan, bugünkü Japon ve ikinci olarak da İngiliz medeniyetini, bu uğurda hiçbir şey kaybetmedikleri an'anecliklerini göz önüne getiriyor da, inkılâbçılık diye bizde geçen zavallı ve köksüz fikir perişanlığına acımamak elden gelmiyor. At, silâh, avrat... Hoca, bu sahada da bizi ikaz ediyor. Coşalım, böyle millî mevzularda coşalım da, zararı yok, birer nâra da bizler atalım.

EĞER KAVUKLA, BİNİŞLE OKUNUYORSA AL SEN GIY DE OKU...

Akşehirde bulunan Azerbaycanlı bir tâcire farisî bir mektup gelmiş. Okutmak üzere Hocaya götürmüştü. Tâlik yazı ve farisî ile yazılmış mektubu görünce, Hoca:

— Sen bunu başkasına okut...

Diye geri vermek istemiş. Adam ısrar etmiş. Nihayet:

— Benim zaten farisî ile başım hoş değil, sonra bu yazı ile yazılınca türkçe dahi olsa okuyamam, demiş.

Adam hiddete gelip:

— Be adam, farisî bilmezsin, okuma bilmezsin, o halde dubeyi kadar kavuğunla, değirmen taşı gibi sarığınla ne diye meydanda gezersin?..

Der, demez, Hoca kızıp hemen başından kavuğunu, sırtından cübbesini çıkarıp adamın önüne koyarak:

— Eğer kavukla, binişle okunuyorsa göreyim seni, şunları giy de mektubun iki satırını olsun oku bakalım, demiş.

Kılık kıyafet, zâhirî şekil, mücerred itibar ve inanış vesilesi olmamalıdır. Hoca, burada bunu ifade etmiştir. Eski-

den başına kallavî külâh giyip, birkaç metre bez saran, ülemâdan sanılırmış.

Umumiyetle şarkta bu kılık kıyafet anarşisi, cerrahların geçim ve menfaat vasıtası olmuştur. Bununla beraber, cercilerin bu yolsuz hareketlerini, kılığa kıyafete safiyane aldanış gösteren halk teşci etmiştir. Nitekim, fıkradaki tâcir bu zihniyeti temsil etmiştir. Fakat ne çare ki, karşısına onu aldatacak, bilmediğini bilir gibi görünerek, menfaat uçlanacak bir yobaz çıkacağı yerde, Nasreddin Hoca gibi, bilmediğini söylemekten çekinmez bir kâmil insan çıkmış. Adam, memnun olacağı yerde, üstelik bir de Hocaya hakarete, taana yeltenmiş, cahilâne düşüncesini açığa vurmuş. Amma, Hocanın mukabelesi pek isabetli olmuş, yedi yüz seneden beri devam edegelen bir ibret ve ikaz dersi teşkil etmiştir. Zamanımızda da modern kıyafetli asrî yobazların bulunduğunu, sırf kıyafetlerine ve cemiyet içinde nasılsa kaptıkları mevkilere, cem ettikleri servete, paralarına güvenerek, ilme ve muâşerete kasdettiklerini bir çok defalar hepimiz görüyor ve farkediyoruz. Fakat, şu da var ki, panzehir olarak halkın idrâki eskiye nazaran genişlemiş, gözü kulağı açılmıştır. Artık şekilcilğe kıymet veren zinniyet hamdolsun zayıflamış, kılık ve kıyafete yönelen mücerred itibar düşüncesi binbir aldanış intibahile ortadan kalkmaya başlamıştır. İnsanları ve cemiyetleri yükselten, onlara hakikî şeref ve itibar temin eden unsur, bilgi ve mârifet'in bütün ahlâkî ve şahsî meziyetlerin parlak muhtevasını taşıyan, içâlem'leridir. Zevâhir, kılık kıyafet, şekil bu iç-âleme uygunluk görürse hürmet celbeder. Değilse artık bu devirdeki şarlatanlıklar halkı güldürmek için yüzünü boyayan sirk palyaçosu gibi acıma ile karışık gülünç olma mevkiindedir.

BEN DE BEĞENMEDİM...

Hoca, bir gün şöyle söyler:

— Karla ekmek yemesini ben icad ettim amma, ben de beğenmedim...

İnsanların taklitçilik tarafı da zaaflarından biridir. Bâzan bir müzip ortaya tuhaf bir hareket kapıp koyuverir. Kütle ruhiyatında şuurlilikten ziyade ve hemen hemen her zaman hissîlik, taklîçilik hâkim bulunduğundan birde bakar-sınız ki, o tuhaf hareket bir itiyad, bir iptilâ halini alır. Mo-da salgını bu nevidendir.

Bir zamanlar yoyo diye ortaya çıkan, çocuklardan başka bir kısım genç ve ihtiyarları da şuursuzluk münhanileri içerisine alan fırıldak çevirme, hâlen devam eden ve türlü türlü adlarla ortaya sürülen sakızlar çiğneme, hula hop, bu hezeyanlı taklitçiliklerin tipik misallerindendir. Bilhassa harpler ve umumî felâketler sonunda bunların ortaya çık-tıkları etüd edilmiştir. Taklitçiliğin de faydalı tarafını tu-talım...

TAVŞANIN SUYUNUN SUYU...

Köylünün biri Hocaya bir tavşan getirir. Hoca, köylüye elinden geldiği kadar ikram eder. Bir hafta sonra yine gelir. Hoca tanıyamaz.

— Geçen hafta size tavşan getiren köylüyüm, der.

Hoca güler yüz gösterip çorba çıkarır:

— Tavşan suyundan çorbaya buyurun.

Diye ufak bir lâf dokundurur.

Birkaç gün sonra, üç dört köylü gelip misafir olmak isterler.

Hoca; siz kimsiniz? diye sorar.

— Tavşanı getirenin komşusuyuz, derler.

Hoca bunlara da lokma çıkarır, misafir eder. Bir hafta sonra yi-ne birkaç kişi gelirler. Hoca, bunların kim olduklarını sorar.

— Tavşanı getirenin komşusunun komşusuyuz, derler.

Hoca:

— Hoş geldiniz...

Diyerek ortalık kararmadan hemen önlerine bir tas su getirir. Köylüler tase hayretli hayretli baktıktan sonra bunun ne olduğunu sorunca, Hoca cevap verir:

— Tavşanın suyunun suyunun suyudur.

Çok rastlanan misallerdendir: kaşığıyle verilir, sapile

çıkartılır. Yahut ölçülü, hesaplı rikamlar yapılır, mukabilinde o ikram kat kat çıkarılır, geri alınır, veya, sahavete, mü-rüvete güvenilir; hindinin geleceği yerden tavuk esirgenmez kabilinden sahte cömertlikler gösterilir. Eskiden bunlar, nede olsa, daha çoğu misafirperverlik, garipseverlik gibi köklü an'anelere dayanır, menfaat âmilleri ve hesapları ikinci plânda ve bâzan rol oynardı. Fakat, zamanımızda selâm vermenin bile ince hesaplara, ölçülü, ayarlı girift ihtimallere karşılık tutulduğu ve bir tâviz sayıldığı düşünülecek olursa, bu misafirperverlik, garipseverlik an'anesinin artık mazîye ait hatıralar arasına karışmış bulunduğu acı bir hakikat şeklinde anlaşılır. Devrimize ait bu hasis, cimri, görgüsüz ve geleneksiz, bize yakışmayan zihniyet nasıl takbihe müstehak ise, misafirseverliğin - fıkrada olduğu gibi - kötü ve yersiz bir şekilde istismarı, ev sahibinin sabrının suiistimali, müsamahasının tüketilmesi de o derece takbihe şayandır. El uzatanın yardımından faydalanmalı, fakat kolu koparılmalıdır. Bu fıkra, emsali fırsatçılıklarda, akrabalık ve mensubiyet idd'alarının mübalâğalı hallerinde darbimesel halinde hâlâ halk dilinde söylenir. Küçük bir ikramdan faydalanarak, karşılığını ziyadenin ziyadesi halinde çıkarmış bulunan saygısızlığı Hoca, kendisine has zarafetle pek güzel cevaplandırmış, çok yerinde bir mukabelede bulunmuştur.

ÖRDEK SUYUNA TİRİT...

Hoca, bir pınar başında yaban ördeklerinin oynadığını görünce üstlerine vararak tutmak ister, kaçarlar. Hoca, oraya oturur. Elindeki ekmeği pınarın suyuna batıra batıra yemeğe başlar. Birisi:

— Hocam, âfiyet olsun, ne yiyorsun?

Diye sorunca, Hoca cevap verir:

— Ne olacak, ördeği tutamadık, suyuna tirit...

İhtiraslarımızı tâdil etmeli, yapabileceğimiz işlerin peşinden koşmalı, kanaatkârlık göstermeliyiz.

Arzu ile iktidar, birbirile mebsuten mütenasip olmalıdır ki, muvaffakiyet elversin. İktidar veya maddî imkân kifayetsizliğinde arzuya gem vurulmalıdır. İsteğin kısılabilmesi nefse hâkim olmayı sağlar. Nefis hâkimiyeti, kanaatkârlığı (pasif mânada değil), kanaatkârlık da hoşgörülülüğü meydana getirir. Hoca, tutulamiyan ördekle peşinden beyhude yere koşulan aşırı istek ve arzuları, suya tiritle de bu halin zıddı olarak, kanaatkârlığı, hoşgörülülüğü remzetmiştir.

İnsanın saadeti, kabiliyet ve istidadile, maddî imkânlarla başaraileceği işleri iyice hesaphyabilmesinde, hayat mücadelesinde sendelememesindedir. Bununla birlikte, yânılmak insan için tabîî bir hal, mukadder bir akibet olduğundan, hesaplarda ve ihtimallerin tâyininde aldanmaktan, boşa çıkan ümitlerden yılmamak, nevm'dliğe kapılmamak, hâdiseleri olduğu gibi karşılamak, hoşgörmek, şükretmek, gelecek için daima nikbinlik beslemek lâzımdır.

ELBİSEN NE TARAFTA İSE ORAYA DÖN...

Birisi Akşehir gölünde gusledecekmış. Orada bulunan Hocaya:

— Gusûl sırasında ne tarafa döneyim?

Diye sorunca; Hoca şu cevabı vermiş:

— Elbisen ne tarafta ise o tarafa...

Edep ve hayâ, telâkkiye tâbî olmakla beraber, müşterek mânevî kıymet hükümleri suretinde tecelli eden zabı-taları vardır. Bu zabıtalara riayet göstermek ahlâkîl'ğın esaslarından. Hoca, herkesin gözü önünde çırl çıplak göle girmiş veya girmek istiyen adama, elbisesinin bulunduğu tarafa dönmesini tavsiye suretiyle bu zabıtaya uymasını ihtar etmiştir. Fakat bu ihtar pek zârifânedir, herkesin anlayışına ve mantığına kolay kolay sığmaz. Zamanımızda çıplaklık, hele edep ve hayânın asıl timsali olması lâzımgelen, fizyolojik yaradılış ve ihtiyaçları da bunu icap ettiren ka-

dınların birçoklarını, balodan plâja kadar uzayan muâşeret hayatının türlü safhalarında âdeta tamamiyle üryan haline getirmiş, eskiden hasret çekilen hususiyetleri, iptizale uğramışcasına herkesin gözü önüne sermiş, bir takım gazete ve mecmualar da, bunu hasıs menfaat uğrunda iğrenç bir istismar vasıtası yapmış, genç neslin hayatını zehirler, edep ve hicabını rendeler bir hal alan bu başıboşluk ve hayâsız neşriyat, basın serbestliği fırsatından istifade ederek o derece almış yürümüştür ki, bunlara Hocanın zârif tavsiyesi değil, ancak hususî kanun ve cemiyetin edep ve hayâ reaksiyonu kâr eder.

KAZAN DOĞURMUŞI..

Bir gün, Hoca komşusundan bir kazan ister. İşini bitirince kazanın içine küçük bir tencere koyup sahibine teslim eder. Sahibi tencereyi görünce:

— Bu nedir? diye sorar.

Hoca cevap verir:

— Kazanınız doğurdu...

Komşusu:

— Pekâlâ...

Diğer tencereyi kabullenir. Hoca, yine bir gün kazanı ister. Alıp götürür, sahibi bir hayli müddet bekler. Kazanın gelmediğini görünce, Hocanın evine gelir, asık bir suratla kazanı ister. Hoca, üzüntülü bir cehre ile:

— Sizlere ömür, kazan merhum oldu.

Cevabını verir. Komşusu hayretle:

— Aman Hocam, hiç kazan ölür mü?

Deyince, Hoca cevap verir:

— Ya doğurduğuna inanırsın da, öldüğüne inanmaz mısın?

Menfaatimizin meşrû olmasına, meşrû esaslara dayanmasına gayret ve itina gösterelim. Hoca, nalıncı keseri gibi kendi tarafına yontan, tencereyi avanta olarak kabullenen fırsatçıya tam ve ilzam edici bir ders vermiştir. Kazan sahibinin tecrübeden yüz aklıyla çıkması, kazanın yavrusu

olarak ileri sürülen tencereyi, bile bile maddî bir zaaf eseri olarak içetmemesi lâzımdı. O, bu basireti göstermemiş, komşuluk hasbîliğini, yardımdan karşılık beklenmemesi lüzumunu idrâk etmemiş, daha doğrusu tamah ve hırsına mağlûp olmuş bulunduğundan, Hocanın bu ders ve ibret verici mukabelesine tam hak kazanmıştır. Kendimiz için arzuladıklarımızı başkaları için de temenni etmek, çekindiklerimizden diğerlerinin sakınmalarını da arzulamak bir ah-lâk ve muâşeret vazifesidir. Başkalarını düşünmeden, kötü bir bencilikle sadece nefsini, maddî çıkarını düşünmek, bu uğurda vasıtaları muhah görme, yalnız fırsatçı bir zihniyetle maddî ilgisinin fâsid dairesi içine saplanıp kalmak insanlığın kârı değil, ancak yüz karasıdır.

YA BİR TUTARSA...

Hoca, Akşehir gölünün kenarına gelerek elindeki yoğurt kâsesini bir kaşıkla göle boşaltıp karıştırır. Bunun gören biri, ne yaptığını sorar:

- Yoğurt mayalıyorum, der.
- Hiç göl yoğurt tutar mı?
- Deyince, Hoca şu cevabı verir:
- Ya bir tutarsa...

Fıkırada, akl-ü-hayale gelmedik ihtimallerin, fevkalâdeden zuhura gelebileceklerine, hattâ bunların bâzan halis niyyet ve istek, şedid bir gayret ve cehd mahsulü olabileceklerine işaret vardır.

Dilimizde, «İhtimaldir Padişahım belki derya tutuşa» meseli, ancak Türk milletine yakışan üstün kahramanlığın kudretine bir deyiş olduğu gibi, «ummadığın taş baş yarar» sözü de fevkalâde kabiliyet ve istidadların beklenmedik başarılarını anlatır. Hoca, bu fıkrada, normalin üstünde hâdiselerin meydana gelebileceğini açıklamıştır.

MEĞER OCAK DA BENİM GİBİ KARIDAN YILARMIS

Hoca merhum, ocak yakacak olmuş. Üfler üfler yanmazmış. Hemen yukarıya çıkıp karısının hotozunu giymiş. Bu kıyafetle ocağa «püf» deyince harlamış. Hoca bunu görünce şöyle demiş:

— Meğer ocak da benim gibi karıdan yılamış.

Nasreddin Hocanın karısından yıldığı, çekindiği bu mevzudaki fıkralardan anlaşılmaktadır. Havva anamız zamanındanberi, her çeşit ve nevideki kadın tahakkümü, kaptısı çok ve herkesin tanıdığı bir hakikattir.

Bünyece erkekten zaif yaratılmış kadının, bu zaafını telâfi etmek için, biraz da cinsî cazibe ve kadınlık hassasiyetinin verdiği gururla, tahakküm meylini göstermesi tabii ve hoşgörülecek bir haldır. Fakat akıllı kadının sevimli kaptıslara sahip çıkması, bu tahakküm meylini ifrata vardi-rıp tadını kaçırmaması, hoş gitmiyecek hareketlerle erke-kini bezdirmemesi gerekir. Kadının sevimlilik, edallık had-leri dahilinde görülecek kaptısları, tatlı tahakkümü erkek tarafından, aranılır bile.

Hocanın, ateşi korkutmak için karısının hotozunu giy-mek lüzumunu hissetmesinden anlaşılıyor ki, bu vaziyette «püf» deyince yanan ateşe nazaran , hali ondan da yakıcıdır.

GÖRENLER, BİLENLER ALLAH İÇİN SÖYLESİNİ..

Karısı, birçok geceler Hocayı evde yalnız bırakıp komşu komşu gezermiş. Bu halden usanan Hoca, bir gece kapıyı kilitler, kadın gelip açmayınca yalvarıp yakarmıya, bir daha yapmayacağına dair yeminler etmeye başlar. Hoca aldırmayınca «Bari kendimi şu kuyu-ya atıp kurtulayım» diye gider gibi yaparak duvar kenarına sakla-nır. Hoca biraz bekleyip ses çıkmayınca, gideyim şu divaneyi kur-tarayım diye kapıyı açıp evden çıkınca, hemen karısı içeriye girer ve kapıyı kilitler. Bu defa yalvarmak sırası Hocaya gelir. Kadın hiç aldırmaz. Üstelik avâzı çıktığı kadar bağırarak:

— Nedir bu ettiğin, ak sakalından da utanmaz mısın? Her gece sokaklarda dolaşırsın, gençliğimi bana haram ettin, ben sana göste-ririm...

Gibi söylenmeye başlar. Komşular pencerelerini açıp sokağa dökülmeye başlayınca, Hoca şöyle söyler:

— Görenler, bilenler Allah için söylesin.

Kadının fendi erkeği yendi, diye işte buna derler. Mizahile, bunca nüktelerile keskin zekâsını tanıtan Nasreddin Hoca bile, karısına yenilmiştir. Kadının fizyolojik zaafalarını örten ve tabîî bir silâh ve mukavemet vasıtası teşkil eden bir tarafı da ekseriya fettan ve entrikacı oluşudur. «Kadın parmağı» nı tanımayanımız, yahut işitmiyenimiz var mı? Alelâde ailevi münasebet hâllerinden tutunuz, siyasetin en girift tezahürlerine kadar «kadın parmağı» nın sihirli, fakat müthiş rolünü bulursunuz. Uzağa gitmeye, başka taraptan misal aramaya lüzum yok; tarihimizde kadınlar saltanatı diye anılan devre «Kadın parmağının rolü» nü açıklar. Bu parmağın, o nârin ve kadife gibi yumuşak tenli ellerle mütenasip olmasını, ancak mâsum sevgi, sıcak aile muhitinin analık şefkati vadilerinde vazife görmesini, ihtiraslara ve aşırı kaprişlere âlet edilmemesini temenni edelim.

BANA GÖRÜNME DE KİME GÖRÜNÜRSEN GÖRÜN!

Hocaya bir aralık çirkin bir kadın almışlar. Bir gün Hoca sokağa çıkacağı sırada kadın demiş ki:

— Hoca, akrabamızın erkeklerinden hangisine görüneyim, hangisine görünmiyeyim, bana söyleyin.

Hoca şu cevabı vermiş:

— İki gözüm, bana görünme de, kimi istersen görün.

Eskiden görücü usulüyle, araflar birbirini görmeden yapılan evlenmelerde bu türlü hayal sükufları, aile yuvasının kuruluşle birlikte başlayan çöküntüler olurmuş. Fıkra da Hocanın böyle bir evlenmeden nedamet duyduğu, karısına verdiği cevapla da bu kabilden nahos hallerin önlenmesi için tedbirler alınmasını kasdettiği anlaşılmaktadır. Zamanımızda artık bu türlü falsoların vukuu hemen hemen im-

kânsız hale gelmiştir Müesses ahlâk ve aile nizamımıza göre, bu vâdide tarafların aşırı samimiyet hallerine ve onun icabı lâübaliliklere kendilerini kaptırmaksızın, viedanlı, ahlâklı bir murakabe sınırı içinde birbirini tanımaları, hiç olmazsa yekdiğerini görerek hoşlanmış olmaları ve karşılıklı beğenmeleri tabiî durum halini almıştır.

MAVİ BONCUK KİMDEDİR, BENİM GÖNLÜM ONDADIR!

Hocanın iki karısı olduğu sırada, herbirine birer mavi boncuk vererek:

- Sakın ortağına söyleme, bu benim sevgimin nişanesidir, der.
- Bir gün iki ortak birden Hocaya gelerek:
- Hangimizi çok seversin?..
- Diye sıkıştırınca, Hoca şu cevabı verir:
- Mavi boncuk kimde ise benim gönlüm ondadır...

İki evlilik halinde, müsavi muamelede bulunmak, dinî, ahlâkî bir vecibe şeklinde ailemizde yer aldığına dair misaller ve hâdiseler nakledilir. Fakat ortakların bağdaşmaları daima bir mesele teşkil ettiğinden; Hocanın, hâlen darbimesel halinde kullanılan çok zarif bir tedbirle buna çare bulması, onun dehâsını tanıtır. Ortağın her ikisine de birbirinden habersiz surette daha önce birer mavi boncuk verilmiş olmasına, kadınlık gururu ve istirkâbı da bunu yekdiğerine bildirmiş bulunmalarına mâni teşkil etmesine göre, her ikisinin birbirinden habersiz olarak mavi boncuğun yalnız kendisinde bulunduğunu ve Hocanın kendisini daha çok sevdiğini zannetmesi, böylelikle evin dirlik ve düzeninin korunması cidden dâhiyane bir buluştur. Burada da istisna kabilinden erkeğin fendi kadını yenmiştir. Fakat, erkekler kadınlara karşı daima meclûp ve meyilli durumda bulunduklarından, nisa talfesi de ellerine geçirdikleri fırsatlardan, zaafılardan istifade etmelerini daima iyice bildiklerinden, «kadının fendi erkeği yendi» sözü icad edilmiştir. Bilerek

aldanma pahasına da olsa, kadın, gururunun okşanmasını ister.

KARI SEN BİRAZ YÜZME BİLİRSİN DEĞİL Mİ?

Hocanın, bir aralık iki karısı varmış. Bir gün ikisi de birden yanına gelip:

— Hangimizi çok seversin?

Diye sataşırlar. Hoca:

— Her ikinizi de...

Diyerek atlatmak isterse de, yakasını bırakmazlar. Nihayet küçük karısı der ki:

— Meselâ, ikimiz de Akşehir gölünde kayıkla gezerken kayık devrilse, sen de orada olsan; önce hangimizi kurtarırsın?

Hoca yaşlı karısına dönerek şöyle söyler:

— Karı, sen biraz yüzmeye bilirsin değil mi?

Hanımlarla ülfetin maharet, zarafet istiyen ince ve girift tarafları olduğu malûmdur. Hele iki evlilik bahis konusu olursa...

Mavi boncuğun vaziyeti kurtaramıyacağı zamanlarda iş, cerbezeye ve gösterişe ihtiyaç duyurur. Hocanın zarif nüktesiyle yaptığı tercih, büyüğünün yüzmeye bilmesi ihtimalle saklanılmak istenilmiştir. Böyle nazik konularda bayanları incitmeden vaziyeti idare edebilmek, muâşeret usullerine iyice vâkıf olmaktan başka, zekâ ve espriye de ihtiyaç hasıl eder. «Tercih edilmek» kadının ruhunun, kendisine mahsus bütün incelik ve hassaslık ihtizazlariyle üzerine tırdığı tatlı ve zevkli bir endişedir. Kendisini tatmin edici sureddiği tatlı ve zevkli bir endişedir. Kendisini tatmin edici surette endişesini ortadan gidermiye çalışmak da erkeğin borcudur. Kadın da endişesini yendiği nisbette mes'ud olur.

BU KARANLIKTA SAĞIMI, SOLUMU NE BİLEYİM?

Bir gece yarısı, karısı Hocaya seslenir:

— Yah, sağ tarafında mum var, ver de yakayım, der.

Hoca, şöyle cevap verir:

— Sen deli mi oldun? Bu zifiri karanlıkta ben sağımı, solumu ne bileyim?..

Bu temsildeki karanlık, maddî karanlıktan ziyade, mânevî karanlıktır. Maddî karanlığın izalesi, basit bir ışık tedariğiyle ve bir anda giderilebilir. Fakat mânevî karanlığın dağıtılabilmesi için ruhun aydınlanması lâzımdır. Ruh aydınlığı, mâneviyat, bilgi ve mârifet ister. İnsanın sağını, solunu tanıması ile kendini bilmesi, idrâk etmesi kastedilmiştir. Bunun için de ruh aydınlığı lâzımdır. Aristo'danberi «kendini bil» düsturu, mânevî bir meş'ale halinde, insanlığın terakki ve tekâmüle giden tükenmez yolunda iç-âlemini aydınlatan, sihirli bir çırağ vazifesi görmektedir. Yüce dinimizin «insan» a verdiği müstesna değer ve kıymet de insanın böylece kendisini bilmesini emreder.

Kendini bilmek, hayır ve şer ayırdımından, en kompleks beşerî terakki ve tekâmül merhalesine kadar, nefse güven - eşyaya hâkimiyet şeklindeki terellillerle dinamik bir muharrik teşkil eder.

BEN SENİN DÜĞÜN EVİNDEN GELDİĞİNİ DE BİLİRİM

Akşam üstü yorgun argın evine dönen Hoca, karısının asık suratını görünce:

— Ne o gülmez sultan, yine suratından dökülen bin parça oluyor. İnsan kocasını böyle mi karşılar?

Diyince karısı:

— Allah Allah, elbette bir sebebi var. Ahbaplardan birinin karısı çocuk getirirken gidivermiş, ona başsağılığına gittim, daha yeni geldim, anladın mı sebebini?

Hoca, şöyle cevap vermiş:

— Ben senin düğün evinden geldiğini de bilirim.

Kadının bilhassa aile hayatında güleryüz göstermesi, hattâ yerine göre, bunu mizacından, hissinden fedakârlık

pahasına da olsa, yapması lâzımdır. Aile saadetinein temeli, karşılıklı anlaşma ve sevşmeye dayanırssa dirlik düzenlik sağlar. Bunun için de erkeşe ve kadına karşılıklı vazifeler düşer. «Yuvayı yapan dişi kuştur» meseline göre, kadının bu sahadaki görevi başlı başına yapıcı olmalıdır. Ruhî anlaşma olmayınca yuvanın maddî değeri kalmaz.

Akıllı, tedbirli kadının kârı, erkeşinin kabahatli ve hatalı olduğu hallerde bile, ona hissettirmeksizin yuvada bir neş'e ve bahtiyarlık kaynağı olmasında, tatlı tebessümlerinin cana yakınlığıyla pürüzleri örtebilmesinde, erkeşini ruhen hoşnud etmesindedir.

SUS, İÇİNDE BEN DE VARDIMI..

Bir sabah Hoca, evinden çıkarken bitişik komşusu rastlıyarak:

— Aman Hocam, merak ettim. Bu sabah sizde telâşlı telâşlı, hızlı hızlı lâkırdılar işittim. Sonra da bir gürültü oldu. Neydi acaba?

Diye sorunca, Hoca ekşi bir suratla:

— Bizimki ile biraz atıştık. Sonra da kadın hiddetlenerek cübbeme bir tekme atınca cübbem merdivenden aşağı paldır küldür düştü, gürültü o idi, der.

Komşusu:

— Canım Hoca, hiç cübbe gürültü yapar mı?

Diye ısrar edince, Hoca cevap verir:

— Sus a canım, ne zorlarsın, işte içinde ben de vardım.

Gürültü patırdı da, aile hayatında olagan şeylerdendir, evin hârımı içinde kalmalıdır. Aile sırrı, hürmet gösterilecek bir mevzudur. Evin içindekiler ketum olmakla, dışındakiler ise, lüzumsuz tecessüslerinin âleti dahi olsalar, sükût etmekle bu köklü geleneğe riayet göstermelidirler. Fıkra-da, Hocanın bu bakımdan müşkül vaziyette kaldığı, gayretkeş komşusuna «ne zorlarsın, işte içinde ben de vardım» demesinden anlaşılıyor.

Köklü geleneklerimizin sarsıntıya uğramış bulunduğu devirlerdeyiz. Fakat, bilhassa aile hayatımızla ilgili gelenek-

lerimizi, yangından kurtarılmış mal gibi tehâlükle kurtarmamız, şöhretli Türk ailesinin nezahet ve resanetini ihya etmemiz millî ve içtimâî bir borcumuzdur. Aile sırrı, ayıpların ortaya dökülmesinden kaçınmak değil, karı koca hayatının mahremiyetinden, büyüklü, küçüklü diğer fertlerinin birbirile münasebetlerine kadar, bir nevi kendi kendini mürakabe ve tenkid esasına ve böylelikle ailede edep ve hayanın tabiat halinde yerleşip, kökleşmesine yarar hayırlı bir an'anedir.

BUNU ANLAMAK İÇİN EŞEK OLMAK LÂZİM!..

Timurlenk'e iri gösterişli bir eşek hediye ederler. Etrafındakilerin herbiri birer tarafını madhederler. Sıra Hocaya gelince:

— Ben bu güzel mahlûkta büyük bir istidat görüyorum. Umarım ki, talim edilirse okuma bile öğrenecektir, der.

Timurla bir hayli münakaşadan sonra eşeğin okuma öğrenmesi için birkaç gün izin alır ve bazı hazırlıklar için de para ister. Arzusunu yerine getirilir, eşek de kendisine teslim edilir.

Hoca merhum, lâzımgelen tertibatı aldıktan sonra, nihayet muayyen günde eşeği ile beraber meydana gelir, orta yere konulan masa üzerindeki koca kaplı kitaba doğru eşeğini götürür. Eşek kitabın yapraklarını dili ile çevirir. Tekrar çevirir, nihayet başını kaldırıp bir güzel anırır. Hoca gülerek:

— Gördünüz, işittiniz ya, der.

Bazı kimselerin; bundan birşey anlamadık, demeleri üzerine. Hoca:

— Bunu anlamak için eşek olmak lâzımdır.

Timurlenk, bu halden son derece hoşlanıp Hocaya bunu nasıl hazırladığını sormuş. Hoca da şu suretle izah etmiş:

— Deriden büyük bir kitap yaptırdım. Bunun yaprakları arasına arpa taneleri koydum. Kendim yaprakları açarak bu taneleri yedim. Yavaş yavaş eşek de kendiliğinden yaprakları çevirmeğe ve bulduğu taneleri yemeğe başladı. Arada bir arpa koymuyordum. O zaman, eşek cibilliyeti iktizası zırlamaya başlıyordu. İşte bu suretle alıştırdıktan sonra, iki gün aç bırakarak huzurunuzda getirdim. Yaprakları açtı. Arpayı bulamayınca da anırdı.

Timur, bu zekâsından dolayı Hocaya ümidinden fazla ihsanda bulunur.

Hocanın fıkrasında, eşeklerin bile terbiye edilebilecekleri, yola getirilecekleri anlatılmıştır. Okuma yazma, şüphesiz insana vergi bir haslet ve nimettir; hattâ insanlık okuma ile kaimdir. Okuyup yazma öğrenmek herkese düşen bir insanlık vasfı, hükûmetlerin de ilk tahsil mecburiyetini gereği gibi tanzim etmeleri lüzumu bakımından ilk esaslı vazifesi olduğu halde, maalesef hiçbirimiz içtimâî ve millî görevimizin ehemmiyetini ve mes'uliyetini iyice kavramış bulunmuyoruz. Eşek, arpa tanelerinin hatırı için sahifeleri, dilile çevirmesini öğrenmiş bulunmasına ve insana, insanlık kabiliyetinin dehakâr başarılarını elde etmesi için bir de el ve iz'an bahş buyurulmuş olmasına rağmen, okuma öğrenmek hevesinin uyanması şöyle dursun, ne biçim iş olduğunu merak ederek, resimli bir kitabı lâf olsun diye karıştırmayanlarımızın bile eksik olmadığına hükmetmek kabildir. Bir de okumadan okumaya fark vardır. Yalnız harfleri sök-dürmek, karalama nev'inden kargacık burgacık yazı yazmak, ancak imzasını müşkülâtla kondurmak bile cemiyetimiz için kazanç sayılacak bir mâhiyet arz etmekle beraber, gayemiz ve hedefimiz, iptidâî bir aydınlanma husule getirecek surette okuma ve yazmayı memlekette neşr ve tâmin etmek olmalıdır. Hocanın bu fıkrasında, eşek kabiliyetine işaret olduğuna nazaran, anlaşılan o zamanlardanberi, sürüp gelen cehalet kesafetinin hazin manzarasına da acı bir telmih bulunsa gerektir. Okuma yazma doğrudan doğruya miğde işi değil, herşeyden önce akıl ve iz'an meselesidir. İnsan hayatındaki miğde ile olan münasebeti doğrudan doğruya değil, meslek ve sanatın ifasına yararlı olmak yönünden dolaşısıyla ve bilvasıtaadır. Fıkradaki eşek okuması ile, şerhimizdeki insan okuması arasındaki fark, miğde ile olan münasebetin şekil, hudut ve derecesinde ve iz'andadır.

EŞEĞİN SÖZÜNE İNANIYORSUN DA BENİM SÖZÜME İNANMIYORSUN!

Bir gün komşusu Hocadan eşeğini ister. Hoca, yoktur, der. O sırada eşek içeriden anırmaya başlar. Adam:

— Hoca, sen eşek yok diyordun, halbuki bak zırlıyor.

Deyince, Hoca başını sallıyarak:

— Yahu, sen ne acayip adamsın. Eşegin sözüne inanıyorsun da ak sakalımla benim sözüm inanmıyorsun, der.

Fıkırada, eşek temsili ile sözlerine inanılmıyacak olanlar kastedilmiştir. Söze inanmak, şahsiyete inanmak demektir. İtimad ve hürmet telkin eden kişinin sözüne inanmak, bunun zıddı olanların sözlerini de daima ihtiyat payile karşılamak gerekir. Sözün doğruluğu yalana yorulmak ihtimalini ortadan kaldıracağı için, söyleyenle dinliyen arasında inanmaktan mütevellit bir anlaşma ve hoşnutluk tevhit eder. Yalan, yüz kızartıcı ve menfur bir haldir. «Âlemde kalmasın hiçbir hakikat Allahım, nihan» tazarruunda bulunan şair, beşerî hakikatlerin meydana çıkmasını, insanların bu yönden salâh haline erişmelerini niyaz etmiştir. Bu niyaza cümlemiz iştirâk ederiz.

Milletlerin, şahıslardan başlıyan ahlâk salâbetlerini sağlayan âmillerin en başında, ahde ve söze vefa, inanma gelir. Dinin temeli imân, ahlâkın esası inanmaktır. Politika bile dahil, her türlü münasebelerimizde doğruluk, açık sözlülük ve bunların tabii neticesini teşkil eyliyen inanmak, fiil ve hareketlerimizin başlangıç noktası olmalıdır. Yalan, her türlü kötülüğün, redaetin anasıdır. Lûgatimizden çıkarmaya muvaffak olamazsak da, vukuunu ve tesirini elden geldiği kadar tahdit etmeğe çalışmak, işe, dâvayı halledecek en müessir tedbir olarak, kendi fiil ve hareketlerimizle sözlerimiz arasındaki uygunluğu teminden başlamak, hepimize düşen en büyük dinî ve millî bir borç, bir vazifedir.

EŞEĞE SÖYLEDİM, GÖNLÜ OLMADI...

Bir sabah, komşusu Hocadan eşeğini ister. Hoca:

— Gideyim, eşeğe danışayım. Gönlü olursa vereyim.

Diye ahırdan içeri girer, biraz durduktan sonra gelip der ki:

— Eşeğe söyledim, gönlü olmadı. Bana dedi ki, beni yabancıya verirsen kulağıma vururlar, senin de ırzına söverler.

Bu fıkrada, muamelelerde rızanın tahsili şart olduğu belirtilmiştir. Eşeğe atfedilen rıza tahsili temsiliyle, bu bakımdan diğer tarafın, âkidin kim olduğunun tahkiki veya ona göre derecelendirilmesi ehemmiyeti haiz olmayacağı ve her halde rızasının alınması lâzımgeldiği tebellür ettirilmiştir. Bu, islâm hukuk ve ahlâkında temel taşı mahiyetinde bir kaidedir ki, her türlü ceberrutu, nüfuz ve tasarruf suistimalini önler. Bundan başka fıkrada, yapılan bir kısım iyiliklerin hora gevçmiyeceği, sahibine teşekkür getireceği yerde, taan ve teşni sebebi olabileceği derpiş edilerek, iyiliklerin ehline ve zamanına göre yapılması akıllıca bir hareket olacağı anlatılmak istenmiştir.

ÖLME EŞEĞİM ÖLME, YAZ GELECEK, YONCA BİTECEK.

Bir sene Akşehirde kıtlık olmuş. Halk o sene: «Arpa saman aş imiş, altın gümüş taş imiş» demeye başlamış. Nasreddin Hoca da o sırada pek pahaliya çıkan arpa ve samanı bulamıyarak bir parça kepeklerle merkebinin idareye çalışır, bir yandan da:

— Ölme eşeğim ölme, yaz gelecek, yonca bitecek dermiş.

Bu fıkrada, zikri geçen söz, kırılan ümitlere ait hayal sukutunun ifadesi, nevmiîliğe uğranılan işlerde duyulan elem-in beyanı için, bâzan da istihfâfkâr ve alaycı bir eda ile, darbimesel halde halk arasında el'an kullanılır. Fakat, ümit ne olsa ümittir. Onun için bu halde bile, titrek bir mum ışığının yalnız fitil ucunda kalmış ölgün huzmesi kadar hüzn-aver de olsa ümitten vaz geçemeyiz.

Ümit ve teselli, insanların ruhi ve fizyolojik sağılıklarının temelidir. Müşküller karşısında büsbütün yenilmemizi önliyen, irademizi tazeleyip kuvvetlendiren, geleceğin şevkini içimize sindirip de gönlümüzü ferahlandıran, iksirli manevî şurubun adı ümittir.

BULMAK ZEVKİ AZ ŞEY MİDİR?

Hoca merhum bir çok defa olduğu gibi bir gün yine merkebinı kaybeder. Çarşıda, pazarda:

— Kim bulursa, yularile, semerile müide olarak vereceğim.

Diye nida edermiş.

— Hoca, takımıle bağışlıyacak olduktan sonra ha tekrar eline geçmiş, ha geçmemiş de büsbütün kaybetmişsin, ne farkı var? Bundan ne kazanacaksın?

Diye soranlara şu cevabı verir:

— Afedersiniz, «bulmak» zevkini o kadar ehemmiyetsiz mi tutuyorsunuz?

Kaybedilen deveyi, eşeği bulmak hemen hepimizi sevindirir. Fıkırada, Hocanın zarifâne surette bahsettiği ve sevdiği «Boz oğlan» ının değerinden üstün tutmak suretile temsil ettiği «bulmak» derin mânalıdır. Bulmak, -yalnız ettiğinden bulma hali müstesna - insanlar için maddî ve manevvî cehd ve gayretlerinin, kabiliyetlerinin ve güçlerinin kazancını teşkil eder. Fakat, fıkradaki bulma, yarı bulma nev'inden ruhi haz tevliit eden, neşve ve neş'e veren bir bulmadır.

İlmî, tasavvufî, fikrî, felsefî bulmalar bu nevidendir. Maddî bulmalardan çok farklı ve üstün surette, değerce onlarla bir veçihle karşılaştırılamıyacak kadar kıymetli, haz ürpertilerile ruhu sarıcıdır. İnsan hayatının muhariki, yarıdılışının hikmet ve gayesi bu türlü fikrî bulmalardır. Maddî buluş, ancak fikrî buluşun semeresi ve neticesidir.

HIRSIZIN HİÇ SUÇU GÜNAHI YOK MU?

Hocanın epeğini çalarlar. Ertesi gün bunu dostlarına yana yakıla anlatırken dinleyicilerden herbiri:

— İyi amma Hoca, ahırın kapısına bir kilit asmalıydın.

— İnsan evinin duvarını biraz yüksekce yapmaz mı?

— A Hocam, ölü mü idim? Herif koca hayvanı koynuna sokup gitmedi ya?

— Eşek ahırdan çıkarılıp sokak kapısından aşırılınca kadar siz nerede idiniz?

— Bak ben sokak kapısını gece kilitler, anahtarı baş yastığının altına koyarım. Hırsız da böyle sere serpe alıp götürmeye cesaret edemez.

İşte böyle bir sürü lâflarla Hocanın canını sıkırlar. Nihayet Hocanın sabrı tükenerek şöyle söyler:

— Peki ağalar, doğru söylüyorsunuz. Fakat siz de insaf ediniz. Kabahat hep bende mi? Şu hırsızın hiç suçu günahı yok mu?

Fıkırada hasıl olan durum hakkında, muhtelif şeyler söylenebileceği kırılan araba tekerleğinden sonra yolu tarif edenlerin çoğalacağı, ikinci şık olarak da, meselelerin tek tarafı ve bir zaviyeden mülâhaza edilmemesi lâzımgeldiği işaret olunmuştur.

İhtiyat tedbirini almakta kusur etmek şüphesiz ki, her zaman tenkid edilir. Fakat, ihtiyatı tedbirin vaktinde alınmamasından mütevellit kusur ve zarar karşısında, yalnız hatalı olanın muahezesi doğru bir keyfiyet olmaz. Asıl muahezemizi, fiilin şenaat derecesine göre, nefret, istikrah ve takbih haddine vardiyecek şekilde, o kusur ve hatadan ahlâksızca faydalanarak suç ve kabahat işliyenlere yöneltelim. Âksi halde, hırsız hırsızlık yaptığı için değil, fakat yakalanmak suretile beceremediği, ağzına yüzüne buluşturduğu için cezalandırılan, bu ahlâk dışı fiilin ustaca yapıp iz ve eser bırakılmaması halini bir zekâ eseri sayarak cezadan ve umumî takbihten vareste tutan Atine kanunu gibi, garip ve tehlike-

li bir çığırın açılmasına sebebiyet vermiş, kötü niyetlilerin cür'et ve cesaretlerini bilmiyerek artırmış oluruz.

BİR DE HEYBEMİZİ YÜKLİYELİM.

Hoca bir gün pazara gider. Aldığı sebzeleri heybesine doldurup heybeyi de omuzuna vurarak eşeğine biner. Yolda birisi sorar:

— Yahu, neye heybeyi merkebin terkisine koyup da rahat, rahat gitmiyorsun?

Hoca cevap verir:

— İnsaf be yahu, biçare hayvancağız hem bizim ayağımızı yerden kaldırıp bizi taşıyor, hem de fazla olarak bir de heybemizi mi yüklüyelim.

Doğrudan doğruya ve bilvasıta yüklenecek yükler, fıkrada temsil edilmiş, takatın fevkindeki yüklere de işaret olunmuştur.

Hepimiz bâzan öyle yükler taşır, öyle ağır vazifeler alırız ki, aşkımızdan, sevkimizden, cesaretimizden kuvvet alarak onlara muvaffakiyetle tahammül gösterdiğimiz gibi, bâzan da yüklendiğimiz yükün ağırlığını, vazifelerimizin azametini farkedemeden yola çıkarız.

Eğer bu hal gafletten ileri gelmez ve bir vurdum duymazlık eseri olmaz da belimiz bükülmeden, ayağımız sürçmeden menzili maksuduna erişdirebilirsek, bu takdirde «Mihneti kendine zevk etmededir âlemde hüner.» mısraının anlattığı bahtiyarlığa ermiş bulunuz... Yükün tahmilinde, vazifenin tevcihinde incitmemeğe, ezmemeğe itina göstermek lâzımdır, takatın fevkinde iş ve başarı istemek de kimsenin hakkı değildir.

Hayatta bilvasıta yüklenilen yükler, yerine getirilen vazifeler o kadar çok ve mütenevvidir ki, onları doğrudan doğruya yüklenmiye, gözüpeklik eseri olarak cür'etle tekab-

bül etmeye de kalkışsak, zaif omuzlarımızın bir anda çökebileceğini anlar, cesaretsizliğe uğrarız. Fakat, bu hali insan mâneviyat ve ruhiyatını okşıyan muhtelif âmîl ve faktörlerin yardımile tanzim edecek, maskeliyecek ve kisveliyecek olursak, realiteye, hayatın ahengine uymuş, tahammül, cesaret ve kabiliyetimizi her zaman zinde ve uyanık tutarak muvaffakiyete nisbeten az zahmet çekerek, neşe ile ulaşmış oluruz.

GALİBA YİNE ANNENİ DARILTMIŞSIN.

Hocanın eşiği ölmüş. Karısı eline birkaç akçe vererek pazardan bir eşek almasını söylemiş. Hoca pazardan aldığı eşiğin yularını çekip ardına bakmadan yoluna devam ederken iki külhanbeyi sözleşip yavaşça eşiğin yularını sıyırlılar. Biri eşiği pazar götürüp parasını paylaşmak üzere satar, öteki de yuları başına geçirip Hoca ile beraber evinin kapısı önüne gelirler. Hoca arkasına dönüp eşek yerine adamı görünce şaşalar:

— Ayol sen kimsin?

Diyince kurnaz külhanbeyi, burnunu çekerek, gözlerini büzerrek, sesine de hazin bir eda vererek:

— Ah Hoca Hazretleri, cahillik. Nasılsa anamın huzurunda bir eşeklik ettim. Aşırı derecede canını sıktım. Annem de: «dilerim oğlan eşek olasın» diye inkisar etti. Derhal eşek oldum. Beni pazara götürüp sattılar. Siz aldınız. Sizin hareketinizle tekrar adam oldum.

Diyerek Hocaya birçok defa teşekkürler eder. Hoca da:

— Haydi bir daha öyle külhan-beylik etme.

Yolunda nasihatlerle adamı salıverir. Ertesi günü tekrar eşek almak için pazara gider. Bir de bakar ki, dünkü aldığı eşek, canbaz elinde dolaşiyor. Hoca hemen merkebin kulağına eğilerek ve gülererek şöyle söyler:

— Seni gidi çapkın seni, galiba sözümü dinlemeyip yine anneni darılttın.

Böyle bir aldanış Hocaya izafe edilemez. Zaten fıkranın bitiş tarzından Hocanın aldanmadığı, aldatmak istiyenlere yerinde ve anlıyacıkları tarzda bir ders verdiği anlaşılmaktadır.

Fıkra da iki cihet bahis mevzuudur. Bunlardan birincisi, «huy» un canın altında, olduğu, ikincisi de anne ve babaya karşı iyi muamele edilmek, onların bed dualarına uğramamak lâzımgeldiğidir.

İnsanlar yaradılışları icabı muhtelif huy ve mizaca sahiptirler. Tahsil ve terbiyenin huy ve mizacı tâdilde pek büyük tesir ve faydaları bulunmakla beraber, fıtratına uygun ve elverişli vasat bulunması halinde, huyun kendisini gösterdiği, hiç olmazsa debreştiği görülür. Hayvanî hayatta bu riyazî bir hakikat durumunda bulunduğu halde, insan yaşayışında muhtelif âmillerin tesiri altında, derece, derece tezahür gösterir. İnsana bahşedilmiş bulunan ve yaradılışının en büyük üstünlük ve mümtaziyetini teşkil eden irade kötü huyların, fena itiyadların iyiye doğru düzelmesinde âmil olmalıdır. Zaten insan ve hayvan ayırdımının yığâne faktörü burada görülür. Ahlâk, terbiye insan iradesinin kötülük yerine iyiliği, eğrilik yerine doğruluğu ikame etmesi cehdinin muhassalası ve onun vasıtasıdır. Devre, muhite göre nüans farkları olmakla beraber, dünyanın hemen her köşesinde müsterek manevî kıymetler halinde umumî esasları ve müeyyideleri vardır. Huy ve itiyadların değiştirilmesi, kötüden iyiye doğru ıslahı daha çok mümkün olduğu halde, mizacın tâdili umumiyetle imkânsız bulunmakta ve kötü sevki tabîî'ye kenedlenmiş olduğu müşahede ve tesbit edilmektedir. Onun için dilimizde realist bir ata sözü olarak «mezhepten bahsedilir, meşrepten bahsolunmaz» denilmiştir.

Ana ve babaya hürmet ve itaate gelinre: bu bizim hem dinî, hem de köklü Türk ailesinin muhteşem bir geleneği

halinde millî bir vazîfemiz ve hasletimizdir. Dinî akîde olarak Allah'dan, Peygamberden sonra en çok saygı göstermekle mükellef bulunduğumuz muazzez varlık ana ve babadır. Şerefli geleneğimiz bakımından da, ailemizi seçtiren, cemiyetimize ahlâk sağlamlığı ve bütünlüğü sağlayan başlıca unsur, ana ve babaya saygı ve itaattir. Anne ve babamızın hayır duaları nisbetinde feyz ve kemale ereceğimiz hakkındaki köklü inanışımızı yeniden kuvvetlendirmek ve yaymak ihtiyacında bulunuyoruz.

HOCANIN SON ŞAKASI.

Nasreddin Hoca merhumun vefatından iki yüz yıl sonra bir cuma günü yüzlerce ahali memleketin eski ve meşhur Ulu Camiinde cuma namazına toplandığı bir sırada Nasreddin Hoca merhumun birçok vasıflarına ve kıyafetine varis olan türbedarı yüksek sesle:

— Ey ahali, size gayet acaip bir şey söyleyeceğim. Ahdest aldım.

Camiye gelmek üzere türbe kapısını kilitliyeceğim sırada, Hoca merhumu işittiğimiz çehresi ve libasile gördüm. Sandukasına at gibi binmiş, etrafı seyrediyor, Bana: «Şimdi ulu cami cemaatini çağır, gelmiyen olursa kendi canına kıymış olur» dedi.

Bunun üzerine Hoca merhumun kerametine inanan ve nisbette türbedara da saygı gösteren halk türbeye koşarlar. Tabii Hocayı göremezler. Fakat hep bir ağızdan:

— Hay koca şakacı, arasına bizimle alay etmekten vaz geçmezsin.

Diyerek birer fâtiha okuyup geri dönerler. Birde bakarlar ki, caminin kubbesi tamamiye çökmüş.

Hepsi Hocanın bu kerameti karşısında ona bir kerre daha gönülden bağlanırlar.